

9 POLYSÉMIE FINSKÉHO A ESTONSKÉHO ILLATIVU

9.1 Význam v kognitivní sémantice

V této části práce se budeme zabývat možnostmi popsat význam pádu s použitím východisek Langackerovy kognitivní gramatiky. Naznačíme možnosti takového popisu na finském illativu, s ním pak srovnáme estonský illativ. Pořadí je zvoleno s ohledem na to, že finský illativ má zjevně rozvětvenější síť významů a zdá se být funkčně více zatížen než estonský illativ. Tento popis by měl doplnit popis pádových forem, během něhož jsme narazili i na záležitosti týkající se významu (např. navržené a posléze zavržené dělení na dvě pádové kategorie v estonštině). Zároveň by nám popis měl poskytnout možnost srovnat, jak lze zmíněná teoretická východiska použít při popisu forem a významů, alomorfie a polysémie. Uvažujeme o významech illativu jako o kategorii, proto by mohlo být užitečné srovnání s poznatky z předchozích kapitol, které se zabývaly možnostmi pojímat formy illativu jako kategorii. Tato část práce je zamýšlena jako podpůrná pro předchozí části, neklade si nároky na objektivnost, z velké části jsme se v ní spolehli na referování o práci jiných autorů. V této podkapitole se pokusíme stručně shrnout základní pojmy Langackerovy kognitivní gramatiky pro popis významu, které budeme potřebovat v následujícím popisu významu illativu. Je to jen velmi stručný pohled, pro lepší vzhled odkazujeme zejména na originální zdroj (Langacker 1987 a 1991). Langacker (1987: 154–166) charakterizuje svůj přístup k popisu významu mj. pojmem encyklopedický význam (v opozici ke slovníkovému významu). Zjednodušeně k významu jednotky jako např. BANÁN nepatří jen specifikace tvaru a barvy, plus např. to, že se jedná o jedlé ovoce, může k němu patřit i to, kde roste, jakým způsobem se sbírá, skladuje a dopravuje, způsoby kulinařského využití apod. Některé z těchto specifikací jsou jistě podstatnější než jiné, dopředu (bez zohlednění

kontextu) však nelze stanovit přesnou hranici mezi podstatnými a nepodstatnými, ani výšeč těch podstatných (jinými slovy se také neodděluje sémantika od pragmatiky). Význam pak není charakterizovatelný jako konečný výčet rysů. Sémantický pól symbolické jednotky představuje spíše přístup (přístupový uzel) do sítě vědomostí a jejich vzájemných propojení (propojení jedné vědomosti s druhou pak může mít i ustálený charakter). Pro charakterizaci významu jednotky je důležité, jak jsou tyto charakteristiky navzájem seřazeny (jako příklad udává autor rozdíl ve významu slov JIKRY a KAVIÁR, kde u prvního je upřednostněna doména funkce při reprodukci ryb, u druhého doména kulinářství). Tato síť i výraznost jednotlivých charakteristik je proměnná a může se lišit např. s ohledem na skupiny mluvčích (např. pro českého mluvčího 80. let 20. století se k významu BANÁN výrazně pojila charakteristika vzácnosti a nedostupnosti, která ve významu téže jednotky téhož jazyka zcela jistě není přítomna v současnosti). Při analyzování významu illativu v konkrétním větném kontextu se pak mohou projevit jako relevantní jakékoli významy užitých prostředků, i ty na první pohled méně centrální, stejně tak se mohou projevit jako relevantní tzv. mimojazykové skutečnosti. Např., jak píše Leino (1999: 221, srov. 1989: 200–201), ve spojení jako *kirje Italiaan*_{ILL} „dopis do Itálie“ lze užití dynamického směrového pádu spojit s tím, co víme o dopisech – jsou posílány z místa na místo, tj. pohybují se po drahách. U lokálních pádů pak často víme, jaké je kanonické umístění pojmenovávaných entit a na základě toho interpretujeme danou situaci (Vainik 1995: 76), srov. např. estonskou větu *ema pani lina lauale* „matka dala ubrus na stůl“ (pravděpodobně ho nepoložila složený doprostřed na stůl).

Důležitým rysem Langackerovy kognitivní sémantiky je také to, že součástí významu není jen obsah, ale také zobrazení (*imagery*). To znamená, že můžeme konstruovat stejný obsah různě, pokud se např. soustředíme na různé aspekty téhož. Jedná se o schopnost zkonstruovat tutéž scénu v jiném zobrazení (např. s ohledem na to, na které její rysy se soustředí bezprostřední pozornost, relativní význačnost těchto rysů, míru jejich abstraktnosti nebo konkretizace, zvolenou perspektivu). Takovéto jinak zkonstruované obrazy zachycené jazykovými výrazy mají odlišný význam, zobrazení tak představuje důležitou součást významu symbolických jednotek. (Srov. Langacker 1987: 110–137.)

Součástí zobrazení je zvolení si rozsahu, na nějž se soustředíme (*scope of predication*), v rámci něj se pak rozlišuje tzv. profil (*profile*) a základna (*base*) (srov. 1987: 183–189). Profil je součástí základny, a to tou, na kterou se daný výraz zaměřuje (kterou označuje), základna pak poskytuje možnost, aby byl daný výraz chápán a definován, je to bezprostřední kontext nutný k charakterizaci daného pojmu (nemusí mít nutně ostré hranice). Např. pro pojem POLOMĚR je základnou KRUŽNICE, pro pojmy NETEŘ a TETA je základnou příbuzenský vztah určitého druhu, pro koncepty jako VYHRÁT, PROHRÁT, PORÁŽKA je to situace, kterou bychom mohli charakterizovat jako SOUTĚŽ (příklady podle Dąbrowska 2004: 205). Sé-

mantická hodnota výrazu pak není tvořena jen profilem nebo jen základnou, ale kombinací obou (Langacker 1987: 183). Dělení rozdílů mezi obsahem a zobrazením pak také umožňuje popsat jako sémantické rozdíly mezi výrazy ODCHOD a ODEJÍT, VYŠETŘOVAT a VYŠETŘOVÁNÍ, které mají (zjednodušeně řečeno) stejnou základnu, ale různý profil (srov. Dąbrowska 2004: 116).

Kromě toho Langacker používá také pojmu doména, což je kontext, v němž je sémantická jednotka charakterizována. Rozeznává základní a abstraktní domény, kde základní domény nemohou být redukovány na jinou doménu (např. by se mělo jednat o doménu čas, dvou- nebo třírozměrný prostor, barevná škála a některé další). Seskupení vyšších řádů pak vytváří abstraktní domény (např. doménu lidské tělo, která se zakládá i na doméně třírozměrného prostoru, taková doména pak poskytuje kontext pro pojmy jako PAŽE, RUKA nebo PRST⁷⁰). Domény jsou také rozlišovány na ohraničené (např. abeceda; škály jako např. škála podobnosti jsou jednostranně ohraničené) a neohraničené (čas, prostor). Predikát pak specifikuje lokaci nebo konfiguraci v nějaké doméně, pak se jedná o doménu lokační (teplota, barva) nebo konfigurační (např. prostor). Většina konceptů je charakterizována vzhledem k více doménám. (Srov. Langacker 1987: 147–154.)

Vainiková (1995: 46–48) např. při analýze estonských vnějších lokálních pádů rozlišuje na začátku tyto domény: (třírozměrný fyzický) prostor, sociální prostor, prostor událostí, čas, škála, prostředek, stav, abstraktní vztahy a způsoby. Rozlišené domény se často překrývají. Jedním ze základních zdrojů polysémie vnějších lokálních pádů je pak u Vainikové přenesení do nové domény, kde za primární lze považovat doménu trojrozměrného fyzického prostoru. Při takovém přenosu se nepřenáší ani tak vlastnosti jako spíš strukturní vztahy. Příkladem může být užívání směrových lokálních pádů (a tedy implikace pohybu) z domény prostoru do dalších (např. sociálního prostoru, v rámci něhož je charakterizováno habitivní použití vnějších lokálních pádů, srov. např. užití směrových pádů ve větách *saatsin emale_{ALL} kirja* „poslal/a jsem matce dopis“ a *kas sa said temalt_{ABL} kirja?* „dostal jsi od něj/ní dopis?“).

Pro charakterizaci relačních predikátů se pak (v souvislosti s výše uvedeným důrazem na zobrazení) rozlišují pojmy trajektor (*trajectory*) a vztahný bod (*landmark*). V rámci relačního predikátu je trajektor tou entitou, která je vnímána oproti vztahnému bodu (relační predikáty jsou typicky asymetrické). Trajektor je v popředí a je z těch entit, které se podílejí na relaci (mezi nimiž relace existuje), nejvýraznější. Další výrazné entity jsou označeny jako vztahné body (trajektorů i vztahných bodů může být více než jeden, existují i případy, kdy trajektor a vztahný bod splývají). Stejnou situaci pak můžeme popsat např. „*X se podobá Y*“ nebo „*Y se podobá X*“, „*lampa je nad stolem*“ nebo „*stůl je pod lampou*“, v prvním případě

70 Rozdíl mezi doménou a základnou lze ukázat na tom, že pro PRST je základnou RUKA, nikoli bezprostředně LIDSKÉ TĚLO.

je trajektor specifikován jako X / výrazem *lampa*, v druhém případě jako Y / výrazem *stůl*. V některých případech může „převrácená“ situace působit humorně, neotřele nebo také nepřirozeně, srov. např. „*stůl je pod knihou*“ nebo „*silnice ubíhá pod cyklistou*“. Nejvýraznější je asymetrie (trajektoru a vztažného bodu) např. u sloves vyjadřujících pohyb nebo fyzickou aktivitu (nejvýraznějším účastníkem relace je subjekt, druhým ve výraznosti pak bývá objekt). Méně výrazná je asymetrie např. u sloves vnímání nebo sloves vyjadřujících emoce. Trajektor i vztažný bod mohou být specifikovány i relacemi⁷¹, např. u adverbia *rychle* ve větě „*pracuje rychle*“ je trajektorem slovesem vyjádřený proces (tj. temporální relace), vztažným bodem je region podél škály rychlosti. (Srov. Langacker 1987: 217–220, 231–242.)

Relačními predikáty jsou slovesa, adverbia nebo adjektiva, z nichž první jmenovaná skupina se od druhých dvou liší v pojetí času. Slovesa profilují temporální relaci, adverbia a adjektiva atemporální. Illativ patří k adverbialním predikátům a představuje tak tzv. atemporální relaci. U atemporální relace může čas vystupovat jako zásadní doména, je však oproti temporální relaci pojímán v rámci tzv. souhrnného prohlížení (*summary scanning*). Komplexní relaci si můžeme zjednodušeně představit jako sestávající se z jednotlivých relací v různém stavu pokročilosti vzhledem k času (např. pro temporální relaci specifikovanou predikátem *padat* půjde o různé vzdálenosti padajícího objektu a podložky). Při souhrnném prohlížení (jako např. u predikátů *pád*, *padlý*) jsou pak tyto fáze vnímány paralelně, všechny jsou zároveň přístupné, případně jednoduše vyvolatelné/představitelné, jejich současná aktivace vytváří koherentní celek. Druhou možností je sekvenční prohlížení (*sequential scanning*), typické pro temporální relace: při něm jsou fáze pojímány jako následující po sobě, nejsou zároveň přístupné, jako bychom sledovali vývoj v čase. Stejnou situaci pak můžeme pojmout oběma způsoby. Velmi blízké některým významům illativu jako atemporální relaci by např. byly temporální relace specifikované slovesy jako *ustoupit*, *vejít* apod. (Srov. Langacker 1987: 166–177, 248–253.)

9.2 Polysémie illativu

V charakteristice sémantiky illativu se budeme opírat jednak o Leinovu (1999) charakteristiku elativu (jedná se také o vnitřní lokální pád s obrácenou trajektorií, ne ve všem si však illativ a elativ zrcadlově odpovídají), jednak o jeho pojednání o lokálních pádech v rámci kognitivní lingvistiky (Leino 1989), dále o analýzu estonských vnějších lokálních pádů u Vainikové (1995), diplomovou práci Lau-

71 Často se používá zjednodušené formulace, že trajektorem / vztažným bodem je relace, určitý výraz apod. V plné verzi by však formulace měla znít, že trajektor (dané relace) koresponduje s profilem (určitého výrazu). Trajektor i vztažný bod také mohou zůstat nspecifikovány, srov. např. *Martin čte knihu* a *Martin čte*, kde je ve druhé větě vztažný bod nspecifikován, to však nic nemění na tom, že *čte* je relace a součástí její charakteristiky je vztažný bod. (Srov. Langacker 1987: 234, 232.)

ry Uusitalo (1996) o sémantice finského illativu v kognitivně lingvistickém pojetí a články dalších autorů. Určitou inspirací bylo také porovnání českého a ruského dativu a instrumentálu od Jandové (1993).

Illativ (v obou jazycích) profiluje atemporální relaci, jejíž vztažný bod je nutně vždy specifikován, a to jmenným kmenem, k němuž se illativní morfém pojí (srov. Leino 1999: 220). Jedná se o tzv. komplexní atemporální relaci, protože relaci nelze redukovat na jedinou konfiguraci (srov. Langacker 1987: 220, 249). Počáteční konfigurací je separace, koncovou inkluze (u elativu je to naopak). U takových relací, které obvykle slouží jako základní příklady a lze je považovat za typické, jako např. est. *astun tuppa* „vstoupím do místnosti“, fin. *matkustan Helsinkiin* „cestuju do Helsinek“, je trajektorem dráha vytyčená slovesem a vztažný bod je definovaný v doméně trojrozměrného prostoru. Jde pak o relaci částečné inkluze, kdy se konec dráhy nachází ve specifikovaném trojrozměrném prostoru (Leino 1999: 211). Jinými slovy illativ zachycuje změnu od separace po inkluzi (což jsou přinejmenším dvě konfigurace, které nemohou splynout, proto mluvíme o komplexní relaci). Trajektor může být specifikován takovým predikátem, který přímo specifikuje dráhu (např. *tee Tallinnasse* „cesta do Tallinnu“), nebo u něhož je dráha součástí profilu predikátu (*sõidan Tallinnasse* „jedu do Tallinnu“, kdy pojem dráhy je obsažen přímo v profilu slovesa *sõitma* „jet“), může jít i o takový predikát, který nemá dráhu ve svém profilu a u kterého se tak spoléháme na encyklopedické znalosti (např. *rong Tallinnasse* „vlak do Tallinnu“, o vlacích je známo, že se pohybují po drahách) (srov. Leino 1999: 221).

Leino (1989) pak dynamické a statické lokální pády navzájem odlišuje charakteristikou trajektoru. V případě statických pádů je trajektor maximálně nespecifický, u odlukových pádů se jedná o dráhu z/od (*lähdeväylä*, dosl. dráhu se startovním/zdrojovým/počátečním bodem), u směrových pádů dráhu k/do (*kohdeväylä*, dosl. cílovou dráhu). Taková charakteristika (cílová dráha) by mohla být společná všem významům illativu (jednalo by se tak o obecné schéma), zároveň je ale v takto obecné podobě použitelná i pro allativ a translativ, podobnou obecnou charakteristiku bychom použili také u některých postpozic a dalších lexikálních jednotek (srov. také kapitola 2.2). Vainiková (1995: 70) používá pro toto obecné schéma následující obrázek:

Obr. 1.: Obecné schéma illativu a dalších predikátů: cílová dráha

Tato cílová dráha může být specifikována různě, např. pohybovým slovesem, kdy se hmotný objekt pohybuje po dráze (vedoucí do cílového bodu), také lze významu dráhy dosáhnout při užití jednotky s výrazně jednodimenzionální charakteristikou (např. cesta), podobně i u plynutí času lze idealizovat jako přímku, dráha může být také určena slovesem vyjadřujícím činnost směřovanou k nějaké-

mu bodu/cíli (srov. Leino 1989). Subpredikáty illativu se pak mohou lišit právě ve způsobu, jak je schematická cílová dráha specifikována.

U dynamických pádů je třeba mít na paměti, že profilují komplexní relaci, tj. v důsledku ukazují na změnu (v konfiguraci počáteční a koncové). Leino (1999: 90–91, 221) proto mluví o částečné inkluzi a bere v úvahu postupně následující situace na dané dráze. Podle Vainikové (1995: 70, 75) je pak u směrových pádů profilována spíše koncová část dráhy, u odlukových pádů spíše počáteční část dráhy. Mohli bychom také uvažovat podobně jako u situace popisované u procesuálních morfémů (a obrazných významů, srov. s. 47), kde jsou v jednom koherentním celku obsaženy dvě konfliktní situace, ve výsledku jde o jejich porovnání, vnímání jedné situace oproti druhé (v případě směrových pádů pak koncové situace oproti počáteční).

Některé druhy polysémie illativu lze rozlišit právě s ohledem na doménu, ve které je specifikován vztahný bod nebo spíše vztah trajektoru a vztahného bodu. Z těch základních druhů relace, o nichž pro finský elativ uvažuje Leino (1999), lze vzít v úvahu (při převrácení perspektivy) následující: prostorová relace, temporální relace, relace část z celku a relace stavu (*sirkumstantiaalinen*). V Leinově popisu (1999: 235) jsou relace časová, části z celku i stavu chápány jako rozšíření z prostorové relace. Je nesporné, že prostorová relace je u lokálních pádů v baltofinských jazycích obecně považována za primární nebo za jistý druh prototypu (odtud také pojmenování *lokální pády*). Je otázkou, zda má jít o primárnost v historickém smyslu, primárnost ve smyslu frekventovanosti nebo zda je prostorová relace nejjednodušší na uchopení, a proto je obvykle výchozím bodem výkladu sémantiky lokálních pádů. K primárnosti v historickém smyslu se nebudeme zkoušet vyjadřovat. Nejlépe zřetelná je primárnost ve smyslu přímosti uchopení, kdy místní užití lokálních pádů (nebo spíše úzce definovaná oblast takového užití) vychází z přímé zkušenosti (takto uvažuje Vainiková, srov. 1995: 168–169). Vainiková (1995: 84, 146) také zmiňuje, že vnější lokální pády se v textu nejčastěji vyskytují ve funkci habitivní, nikoli místně lokální.

9.3 Polysémie finského illativu

9.3.1 Základní schéma illativu (prototyp)

Za základní schéma, úzce vymezenou oblast místního užití illativu, bychom mohli považovat model s těmito charakteristikami: vztahný bod je dobře vymezený v rámci domény trojrozměrného prostoru jako trojrozměrný (tj. není idealizován/zjednodušen např. na plochu, bod) a v ideálním případě má i dobře definovatelnou hranici, která odlišuje jeho vnitřek od vnějšího okolí, trajektorem je dráha specifikovaná pohybem hmotného objektu směrem do lokace vymezené vztahným bodem, počáteční situací je separace, koncovou inkluzí. Základní lidskou zkuš-

ností, na kterou zde odkazujeme, by mohla být např. taková, kdy člověk vstupuje do budovy/místnosti nebo dává předmět do tašky / zásuvky od stolu apod. Takový model bychom mohli spatřovat např. v následujících příkladech (1, 2):

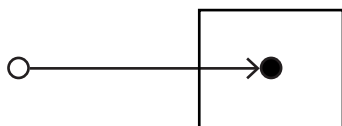
(1) *Huomenna menemme teatteriin.*

zítra jít_{1pl} divadlo_{ILLsg}
„Zítra jdeme do divadla.“

(2) *Pane maito jääkaappiin!*

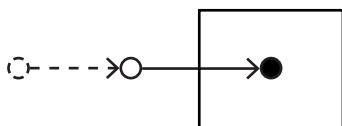
dát_{IMPER2sg} mléko_{NOMsg} lednička_{ILLsg}
„Dej mléko do ledničky!“

Ilustrativní obrázek by pak mohl být následující:

Obr. 2: Místně lokální užití illativu

Takové příklady mohou být považovány za typické v tom, že často obsahují sloveso pohybu jako např. *mennä* „jít, jet“, *tulla* „přijít, přijet“, *saapua* „dorazit“ aj. (mnohé gramatiky spojují užití dynamických pádů s takovýmito dynamickými slovesy, tj. vyjadřujícími změnu lokace nebo stavu, Siro např. mluví o jistém druhu kongruence, srov. 1964: 31–32). Pro tyto případy také platí Sirovo tzv. relační pravidlo (1964: 26–29): Siro vyděluje z adverbialie tzv. kvazipredikáty, pro které platí, že se v intransitivní větě váží k subjektu, v transitivní větě k objektu (srov. např. *kočka vyskočila na stůl* a *Paavo dal kočku na stůl*). Pravidlo platí i pro naše dva příklady (do divadla se pohybuje subjekt věty, do ledničky mléko, tj. objekt věty). Pro případ, kdy je pohyb po dráze vyvolán životným subjektem, bychom mohli vydělit specifické schéma, v němž je agens (subjekt věty) počátečním zdrojem energie, prostřednictvím jeho působení se objekt věty (např. mléko ve větě 2) začne pohybovat po dráze (srov. Leino 1989: 199). Ilustrativní obrázek se zaznamenáním působení agenta na hmotný objekt by vypadal takto:

Obr. 3: Místně lokální illativ v transitivní větě

V souladu s Vainikovou (1995: 64, 78) bychom dané případy mohli interpretovat tak, že pohybující se hmotný objekt v rámci slovesem vyjádřeného procesu silně vystupuje do popředí, stává se centrem pozornosti. Za trajektoru ale stále považujeme dráhu, kterou tento objekt svým pohybem vytváří. Pak tedy, pokud vyžadujeme přesné formulace, illativ nespécifikuje vztah pohybujícího se objektu a vztažného bodu, ale dráhy pohybu tohoto objektu a vztažného bodu. Použití illativního adverbialie v intranzitivní větě (obr. 1) můžeme pokládat za schematické vůči použití v tranzitivní větě (obr. 2), protože prvně jmenované je méně specifické.

Uusitalo (1996: 50, 42–46, 61) považuje za prototyp vztah inkluze (vztažný bod je koncipovaný jako nádoba) nebo kontaktu (vztažný bod je koncipovaný jako povrch) specifikovaný v rámci trojrozměrného prostoru. Jako příklad druhého zmíněného vztahu uvádí např. věty *Luther nauulasi teesinsä oveen* „Luther přibil své teze na dveře“, *laita lamppu kattoon* „přidělej lampu na strop“. I v případě vztahu kontaktu lze mluvit o opozici s vnějšími lokálními pády, které se pro vztah kontaktu používají tam, kde se jedná o pozici na povrchu s nutnou účastí gravitační síly (pro udržení vztahu). Naopak u užití vnitřního lokálního pádu jde o nacházení se na svislé ploše nebo zespodu na ploše (srov. s tvrzením Vainikové, že vztah je u vnitřních lokálních pádů trvalejšího charakteru). Uusitalo (1996: 50–51, 46) také uvádí příklady, kdy jde o oba vztahy (inkluze i kontaktu): *kääriytyä huopaan* „zabalit se do deky“, *tungin jalan kenkään* „nacpal jsem nohu do boty“, *käsine menee helposti käteen* „ruka snadno vklouzne do rukavice“.

9.3.2 Obecné schéma „lokální illativ“

Výše uvedené příklady jsou jen malou výsečí ze schématu místně užitého illativu. Takového schématu bychom dosáhli rozvolněním specifikací vázících se k povaze dráhy, tj. trajektoru, i vztažného bodu. Nadále by se však mělo jednat o vztah definovatelný (převážně) v rámci domény trojrozměrného prostoru. Vainiková např. do svého širšího schématu v rámci této domény počítá zejména s případy, kdy je trajektorem proces, slovesný děj, událost; vztah mezi trajektorem a vztažným bodem je pak často méně konkrétní (srov. Vainik 1995: 82–83). V případě finského illativu srov. odpovídající příklady (3–5), kdy trajektorem je proces specifikovaný slovesem:

- (3) *Ostetaan liput teatteriin!*
 koupit_{IMPS} lístek_{NOMpl} divadlo_{ILLsg}
 „Koupíme (kupme) lístky do divadla!“
- (4) *Hänellä on kiire bussiin.*
 on/ona_{ADEsg} být_{3sg} spěch autobus_{ILLsg}
 „Spěchá na autobus.“

- (5) *Mitä maksaa kirje Italiaan?*
 co_{PARTsg} stát_{3sg} dopis_{NOMsg} Itálie_{ILLsg}
 „Kolik stojí dopis do Itálie?“
- (6) *Valo heijastui ikkunaan.*⁷²
 světlo_{NOMsg} odrážet se_{IMPF3sg} okno_{ILLsg}
 „Světlo se odráželo v okně.“

Věta 6 se od prototypu odchyluje tím, že v ní nedochází ke vzdálení z původní lokace (tj. separaci). Takový příklad uvádí pro allativ Alhoniemi (1983: 214): *tuli levisi ulakolle* „oheň se rozšířil na půdu“. V obou případech jde o pohyb entity látkové podstaty, což je odlišuje od vět popisujících pohyb hmotných objektů. V těchto případech pak nemusí platit Sirovo relační pravidlo, rozdíl v přístupu Sirově a přístupu kognitivní lingvistiky je podle Leina (1989: 183) mimo jiné v tom, že se neuvazuje o vztahu mezi dvěma větnými členy, ale o sémanticky založeném vztahu, v němž trajektorem může být slovesem vyjádřený proces (v Sirově relačním pravidle jde o vztah subjektu/objektu věty a např. illativního adverbiale).

Určitý druh zobecnění bychom mohli pozorovat také v tom, že vztažný bod nemusí mít objektivně dobře definované ohraničení v trojrozměrném prostoru (příklady 7 a 8). V prvním zmíněném případě (7) lze stejně dobře použít allativ (*pihalle*), záleží na tom, jak se rozhodneme dvůr koncipovat. Podle Laury Uusitalo (1996: 39–41) např. u dvojice *pihalle* vs. *pihaan* závisí volba i na tom, zda se na dvůr pohybujeme z oblasti lépe vymezené než dvůr (např. zevnitř), nebo z oblasti hůře vymezené než dvůr (např. auto vjede z ulice na dvůr). V takových případech opozice mezi vnitřními a vnějšími lokálními pády nemusí být jasně vymežitelná (na rozdíl od příkladů, které jsme uvedli u prototypu, tj. *jääkaappi* „lednička“, *teatteri* „divadlo“). Užití jedné nebo druhé série lokálních pádů může záviset na ustálených konvencích (srov. Vainik 1995: 149–150). Existence ustálených konvencí je dobře patrná u vlastních místních názvů (srov. Leino 1989: 196). Užití vnitřních lokálních pádů je v těchto případech obvyklé, užití vnějších spíše odchylkou (srov. ISK: § 1242).

- (7) *Auto kääntyi pihaan.*
 auto_{NOMsg} otočit se_{IMPF3sg} dvůr_{ILLsg}
 „Auto zatočilo na dvůr.“
- (8) *Matkustamme Lappiin.*
 cestovat_{1pl} Laponsko_{ILLsg}
 „Cestujeme do Laponska.“

72 K nalezení vhodných příkladů jsme využívali mj. příručky *Tarkista tästä* (Jönsson-Korhola – White 2006). Příklady jsme volili s ohledem na přehlednost jednoduché.

O ustálených konvencích je pak možné uvažovat v případě jako je věta 9, kdy je kanonické nacházení se s ohledem na stůl (tj. na stole) kódováno vnějšími lokálními pády, druhá zbyvajících série je pak využita pro specifitější kontext použití stolu za účelem stolování. Podle Uusitalo (1996: 46) se jedná o využití illativu pro vyjádření vztahu „část z celku“. (Podobné est. případy srov. Vainik 1995: 151.)

- (9) *Tulkaa pöytään!*
 přijít_{IMPER2pl} stůl_{ILLsg}
 „Pojďte ke stolu!“

Pro obecné schéma místního illativu bychom pak mohli použít následující obrázek. Schéma, o němž jsme pojednávali jako o prototypu, by bylo jeho specifitějším příkladem:

Obr. 4: Místně lokální illativ: obecnější schéma

9.3.3 Subjektivní pohyb

Za další příklady tohoto obecného schématu bychom mohli považovat i ty, kdy je pro dráhu specifikovanou trajektorem typický tzv. subjektivní pohyb (srov. Langacker 1987: 166–173). Jedná se o takové případy, kdy popisovaná situace objektivně působí spíše jako statická (srov. ISK: § 1236), užití směřového pádu motivuje mluvčím zvolenou perspektivu, kdy např. směřuje svou pozornost od počáteční ke koncové situaci. V této souvislosti se ve finské literatuře často vyskytuje Talmyho pojetí (srov. 2000: 99–106), mluví se pak o fiktivním pohybu nebo např. fiktivní změně. Pokusíme se zde vyložit spíše Langackerův pojem subjektivní pohyb⁷³. Příkladem fiktivního pohybu může být např. Leinem uvedené vyjádření (1999:191) *Hämeenlinna on Helsingistä_{ELAT} pohjoiseen_{ILL}* „Hämeenlinna je na sever od Helsinek“ (srov. také Leino 1989: 200).

Langacker (1987: 168–173) mluví o abstraktním pohybu v případech jako „*pro- jdu všechny papíry*“, kde se nejedná o doménu prostoru a jednotlivé myslitelné fáze abstraktně koncipovaného „pohybu“ nespecifikují interakci lokace (l_1 , l_2 , l_3 ,

73 Talmyho pojetí fiktivnosti má poněkud širší záběr než Langackerův subjektivní pohyb. Mluví o kontrastu fiktivního a faktivního (v konkrétních příkladech může jít např. o faktivní setrvalý stav a fiktivní změnu, faktivní setrvání na místě a fiktivní pohyb). Tyto termíny neodkazují na pravdivost nebo nepravdivost v objektivní vnější realitě, mají popisovat možnost koncipovat zkušenost z alternativních perspektiv. Pojmenování fiktivní pak Talmy volí kvůli odkazu na schopnost představivosti (2000: 100).

...) a pohybující se entity (m). Jde o jiný druh interakce, pro niž potřebujeme mít různé entity stejného typu definované v rámci stejné domény. Předpokládá obecně definovaný pojem roztažitelnosti (*extensionality*), jímž je umožněn jak pohyb v prostoru, tak i v dalších doménách. Pohyb v prostoru je jen specifickým příkladem, zejména kvůli tomu, že jej lze vnímat jako prototyp a přisoudit mu kognitivní význačnost. Můžeme však uvažovat o „pohybu“ i v abstraktním smyslu, takovou koncepci lze uplatnit i v jiných doménách. Nejedná se pak nutně o uplatnění metafory pohybu v jiných doménách.

U objektivně vnímaného pohybu uvádí Langacker následující schéma (1987: 167), kde m je pohybující se entita, l_i je měnící se lokace, C je vnímající, t_i je vnímaný čas (*conceived time*), T_i je čas zpracování (*processing time*):

$$\left[\frac{[m/l_0]t_0}{C} \right]_{T_0} > \left[\frac{[m/l_1]t_1}{C} \right]_{T_1} > \left[\frac{[m/l_2]t_2}{C} \right]_{T_2} > \dots$$

Časem zpracování má na mysli čas jako médium, časem vnímaným čas jako objekt (1987: 168). Vnímající tak podle tohoto vzorce koncipuje následné interakce pohybujícího se objektu a lokace a koordinuje je s vnímaným časem. To, že se jedná o sekvenci, pak implikuje, že sled lokací koordinovaný s vnímaným časem je dále koordinován s časem zpracování. (1987: 174.)

Subjektivní pohyb pak lze vyjádřit takto:

$$\left[\frac{l_0}{C} \right]_{T_0} > \left[\frac{l_1}{C} \right]_{T_1} > \left[\frac{l_2}{C} \right]_{T_2} > \dots$$

Při subjektivním pohybu není rozlišen vnímající a pohybující se entita, ani čas zpracování a vnímaný čas. Vnímající jakoby sám prochází jednotlivé lokace, čímž může vytvořit celkovou koncepci situace (srov. např. „*směrem k lesu se cesta zužuje*“, srov. 1987: 175). Koncept subjektivního pohybu je v Langackerově teoretickém rámci umožněn na jedné straně konceptem abstraktního pohybu, na druhé straně konceptem tzv. subjektivního konstruování (*subjective construal*) oproti objektivnímu (srov. Langacker 1987: 128–132, 172).

9.3.4 Rozšíření do jiných domén

Ve finštině někdy vzbuzuje pozornost užití dynamických pádů v takových situacích, které by v jiných jazycích (např. i v češtině) byly statické. K takovým patří např. užití se slovesy nacházení (např. *etsin nimesi luettelosta*_{ELAT} „hledám tvoje jméno v seznamu“, *löysin lompakkoni hyllyttä*_{ABL} „našel jsem svou peněženku na policiče“) nebo ztracení (*unohdin avaimet kotiin*_{ILL} „zapomněl jsem klíče doma“) a zanechávání (*jäin Suomeen*_{ILL} „zůstal jsem ve Finsku“). (Srov. ISK: § 1236.)

S pomocí pojmu fiktivní dynamičnosti Huumo (2005) analyzuje užití slovesa *jäädä* „zůstat“ ve spojení s dynamickými směrovými pády (tj. illativem, allativem, translativem), srov. např.:

- (10) *Lapset jäivät kotiin.*
 dítě_{NOMpl} zůstat_{IMPF3pl} domov_{ILLsg}
 „Děti zůstaly doma.“
- (11) *Aiotko jäädä vielä kirjastoon?*
 hodlat_{2sg-tázací sufix} zůstat ještě knihovna_{ILLsg}
 „Hodláš ještě zůstat v knihovně?“

Huumo (2005) analyzuje různé významy slovesa *jäädä* v kontrastu se slovesem *pysyä* „zůstat, setrvat“, které se používá se statickými pády, a které taktéž může vyjádřit setrvání ve stejné lokaci. Podle něj je užití směrového pádu spolu s *jäädä* vysvětlitelné tak, že se užitím tohoto slovesa dává do kontrastu nastalá situace (setrvání v lokaci) oproti představené situaci (při typickém místním užití „vzdálení se z lokace“), která se neuskuteční (srov. např. *auto jäi tielle*_{ALL} „auto zůstalo na cestě“, tj. nesjelo z cesty, a *auto pysyi tiellä*_{ADESS} „auto zůstávalo na cestě“, pravděpodobně po nějaký čas nebo po celou dobu cesty). Takovýto výklad podporují další (nelokální) významy a kontexty užití slovesa *jäädä*, např. vyjadřující „nechat bez udělán“ (*astiat jäivät pesemättä* „nádobí zůstalo neumyté“), nebo vyjadřující změnu stavu (*hän jäi leskeksi*_{TRANS} „ovdověl/a“).

Podobně vzbuzuje pozornost užití dynamických pádů spolu se slovesy vnímání (vyjadřujícími smyslovou percepci, uvědomování si a stavy vědomí), ve spojení s illativem např.:

- (12) *Unohdin sateenvarjon kahvilaan.* (Huumo 2005)
 zapomenout_{IMPF1sg} deštník_{GENsg} kavárna_{ILLsg}
 „Zapomněl⁷⁴ jsem deštník v kavárně.“

Huumo (2006) u těchto a podobných příkladů s jinými lokálními pády mluví o tom, že mentální obsah (např. informace, uvědomování si existence něčeho) se ve finštině typicky (fiktivně) pohybuje z a do kognitivní sféry (*cognitive dominion*) vnímající bytosti (opačným směrem např. *näin televisiosta*_{ELAT} *uutiset* „viděl jsem zprávy v televizi“).

Podobně bychom mohli analyzovat i věty 13 a 14:

- (13) *Kadotin lompakkoni bussiin.* (Jönsson-Korhola – White 2006)
 ztratit_{IMPF1sg} peněženka_{GENsg-POSES1sg} autobus_{ILLsg}
 „Ztratil jsem peněženku v autobuse.“

74 V českých překladech používáme z důvodu přehlednosti textu maskulinum tam, kde by finská nebo estonská věta dovozovala překlad maskulinem nebo femininem.

- (14)
- Paperi on hävinnyt johonkin.*
- (Jönsson-Korhola – White 2006)

papír_{NOMsg} ztratit_{PERF3sg} něco_{ILLsg}
 „Papír se někam ztratil.“

Díky zavedení pojmu zobrazení (*imagery*) v kognitivní gramatice bychom pak nemuseli tyto případy s tzv. fiktivním (subjektivním) pohybem oddělovat od výše uvedených. V případě užití se slovesy vnímání bychom ale mohli uvažovat o přenesení schémat lokálních pádů z (převažující) domény trojrozměrného prostoru do nové (komplexní) domény, v níž jde o interakci lidského vědomí a okolí (např. okolního trojrozměrného prostoru, ale i vědomí dalších lidí).

Lokální schéma lze přenést také do domény času, pak odkazujeme na čas, do něž se událost přesune nebo do něž spadne, vedle illativu se v takovýchto vyjádřeních setkáme také s allativem a translativem (srov. ISK: § 1250):

- (15)
- Jutun käsittely siirrettiin tiistaihin.*
- (ISK)

věc_{GENsg} projednání_{NOMsg} přesunout_{IMPS-IMPF} úterý_{ILLsg}
 „Projednávání záležitosti se přesunulo na úterý.“

- (16)
- Päätös lykättiin elokuulle ~ elokuuhun / elokuun loppuun.*
- (internet)

rozhodnutí_{NOMsg} odložit_{IMPS-IMPF} srpen<sub>ALL - ILL / srpen_{GENsg} konec_{ILLsg}
 „Rozhodnutí bylo odloženo na srpen / konec srpna.“</sub>

- (17)
- Joulupäivä osuu maanantaille ~ maanantaihin ~ maanantaiksi.*

Boží hod_{NOMsg} trefit se_{3sg} pondělí_{ALL - ILL - TRANSL}
 „Boží hod letos připadá na pondělí.“

Podle Laury Uusitalo (1996: 65–66) vyplývá možnost použít s časovými vyjádřeními poměrně volně všechny směrové pády (allativ, illativ, translativ) z toho, že finština nemá neutrální směrový pád, vztažný bod v čase je pojímán jako jednorozměrný, proto se rozdíly mezi směrovými pády neprojeví.

Nacházení se v prostoru a čase nelze oddělovat, nacházení se v prostoru a čase zároveň je ostatně podstatou nacházení se v „situaci“ (o situační relaci dále). Uusitalo (1996: 65) uvádí také příklad *nukkuin Kuusamoon, siellä vaihdoimme kuskia* „spal jsem do Kuusama, tam se vyměňoval řidič“, kde je primárně prostorový koncept užít pro vyjádření času. K použití illativu v časových určeních, tj. tehdy, kdy je převládající doménou doména času, se ještě vrátíme.

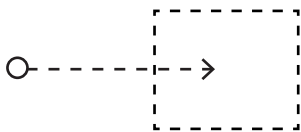
9.3.5 Rozšíření „směřování činnosti“ a „místo zasažení“

Podobné některým výše zmíněným příkladům (2, 3) se jeví ty, u nichž Leino (1989: 203) mluví o směřování činnosti vyjádřené slovesem od agenta k pacientu

nebo směřování činnosti tak vůbec, dráhu pak určuje právě tento směřovaný slovesný děj:

- (18) *Salama iski taloon.*
blesk_{NOMsg} udeřit_{IMPF3sg} dům_{ILLsg}
„Blesk udeřil do domu.“
- (19) *Paavo potkaisi oveen.*
Paavo kopnout_{IMPF3sg} dveře_{ILLsg}
„Paavo kopl do dveří.“
- (20) *Soitin Helsinkiin Hyvinkäältä.*
volat_{IMOF1sg} Helsinki_{ILLsg} Hyvinkää_{ABLsg}
„Telefonoval jsem do Helsinek z Hyvinkää.“
- (21) *Laulaja lauloi mikrofoniin.* (Alhoniemi 1983)
zpěvák_{NOMsg} zpívat_{IMOF3sg} mikrofón_{ILLag}
„Zpěvák zpíval do mikrofónu.“

Na tyto příklady „směřování“ se lze dívat jako na přechodné vzhledem k illativu vyjadřujícími „zaměření na cíl“, o nichž pojednáme později. Na rozdíl od těchto příkladů v nich vždy nepůjde uvažovat o vztažném bodu jako o lokaci v trojrozměrném prostoru a častěji to budou vyžadovaná doplnění (*pakollinen määräite*). Zde slovesný děj dává smysl i bez udání směru (*salama iski* „blesk udeřil“, *laulaja lauloi* „zpěvák zpíval“), a jak upozorňuje Leino (1989: 203), v některých případech lze přidat gramatický objekt (*soitin tiedot Helsinkiin Hyvinkäältä* „zatelefonoval jsem informace do Helsinek z Hyvinkää“).

Obr. 5: Směřování činnosti

V případě tohoto schématu tedy (ve srovnání s obr. 3 výše) chybí hmotný objekt, který by se činností agenta dostával do lokace. O rozšíření mluvíme zejména proto, že příklady tohoto druhu se zjevně opakují a lze tak uvažovat o tom, že jsou to příklady téhož schématu.

V souvislosti s tímto schématem bychom mohli analyzovat také ty případy, které Leino (1989: 206–208) analyzuje s pomocí Langackerova pojmu aktivní zóna (*active zone*). V nich je činnost směřována k objektu věty, illativ pak odkazuje na tu

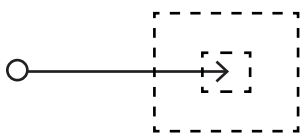
jeho část, která je zasažena (která je v bezprostředním vztahu s trajektorem), srov. příklady 22 a 23. Protože vztah mezi objektem a adverbialie v illativu je odlišný než v předchozích případech (*soitin tiedot Helsinkiin*), měli bychom zavést specifické schéma „místo zasažení“, které je rozšířením schématu „směřování děje“.

(22) *Luoti haavoitti miestä jalkaan.* (Jönsson-Korhola – White 2006)

kulka_{NOMsg} zranit_{IMPF3sg} muž_{PARTsg} noha_{ILLsg}
„Kulka zranila muže do nohy.“

(23) *Pekka iski nyrkillä Paavo mahaan.* (Leino 1989)

Pekka_{NOMsg} udeřit_{IMPF3sg} pěst_{ADESSsg} Paavo_{PARTsg} břicho_{ILLsg}
„Pekka udeřil pěstí Paava do břicha.“

Obr. 6: Místo zasažení

9.3.6 Schéma „zaměření na cíl“

Jedná se o příklady užití illativu se slovesem nebo slovesným derivátem, kdy illativní tvar specifikuje cíl činnosti vyjadřované slovesem (srov. příklady 24–26):

(24) *Hän on erikoistunut Ranskan historiaan.* (Jönsson-Korhola – White 2006)

ona/ona být zaměřený Francie_{GENsg} historie_{ILLsg}
„Zaměřuje se (specializuje se) na dějiny Francie.“

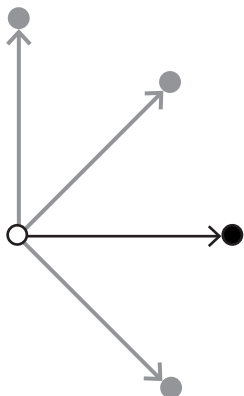
(25) *Kävin tutustumassa ympäristöön.* (PS)

jít/procházet se_{IMPF1sg} seznamovat se_{3.INF-INESS} okolí_{ILLsg}
„Šel jsem se seznámit s okolím.“

(26) *He suhtautuivat muutokseen kieltävästi.*

oni zaujímat postoj_{IMPF3pl} změna_{ILLsg} záporně
„Ke změně se stavěli odmítavě.“

Illativ tak blíže specifikuje, k čemu konkrétně je činnost směřována (na který z možných cílů, takové doplnění je obvykle nutné):

Obr. 7: Zaměření na cíl

Už dříve jsme zmínili schéma „směřování děje“ (např. *salama iski taloon* „blesk udeřil do domu“), kdy má činnost slovesa dopad na nějaké prostorově definovatelné místo. Leino (1989) pak mluví o tom, že dráhu (trajektoru) vytváří právě slovesem specifikovaná činnost. V uvedených větách (24–26) není vztah vymezen v doméně trojrozměrného prostoru, proto vztažný bod není lokací. Mohli bychom také podobně jako Vainiková (1995: 57–67) předpokládat možnost odhlédnutí od rozměrů v prostoru (schéma nádoby tak kolabuje do bodu), vnitřní lokální pád může být pro takové druhy vztahů použit vzhledem k přesnějšímu zaměření (v tomto případě zacílení), než je tomu u vnějších lokálních pádů.

Výše zmíněné případy bývají zmiňovány jako ty, v nichž illativní tvar funguje jako rekční doplnění daného slovesa. Podle *Iso suomen kielioppi* je illativ obvyklým rekčním pádem, vyjadřuje pak často cíl, k němuž je směřován slovesem vyjádřený cit nebo postoj (ISK: § 1256). V mnoha případech je adverbialní doplnění vyžadované (jedná se o *pakollinen määräite*). V termínech kognitivní gramatiky je proces vyjádřený slovesem sémanticky závislý, tj. v rámci svého významu odkazuje na (schematický) cíl/směřování procesu, tento „odkaz“ v rámci významu slovesa (tj. *elaboration site*) je pak rozpracován konkrétním illativním tvarem. Podobně ale vyžadují rozpracování pomocí adverbiale např. i běžná slovesa pohybu jako *mennä* „jít/jet“, *tulla* „přijít/přijet“, *lähteä* „odejít/odjet“ (použití bez směřového pádu, adpoziční konstrukce nebo adverbia může být jedinež eliptické).

Podle *Iso suomen kielioppi* lze o rekci mluvit pouze v těch případech, kdy je vyžadován zcela konkrétní pádový tvar a ten se používá bez ohledu na sémantiku jména v daném pádě, příkladem rekce je např. spojení slovesa *tykätä* „líbit se“ s elativem. Za rekci pak nelze považovat případy, kdy je např. vyžadován (nějaký) směřový pád. Lze předpokládat postupný přechod od jednoznačně rekčních případů k těm, kdy se vyžaduje doplnění, jehož specifikace se neomezují na jeden pádový tvar (ISK: § 1225).

V rámci kognitivně gramatického teoretického rámce bychom tyto jednoznačně rekční případy (podle ISK) mohli považovat za (víceslovné) jednotky jazyka, kde jedna část (sloveso) je plně specifikovaná, druhá jen schematicky (má se jednat o jméno v určitém pádovém tvaru), např. [*tykätä ..._{ELAT}*]. Status jednotky ale není vyloučen ani tehdy, kdy lze totéž sloveso užít s různými pády, můžeme pak předpokládat např. jednotku [*mennä + SMĚR*]. Také se můžeme setkat se zcela specifikovanými jednotkami, ustálenými spojeními jako např. [*puuttua asiaan*] „vměšovat se do záležitosti“. V druhém případě je jeden z komponentů schematictější, ve třetím případě specifictější než u klasických rekčních případů.

Finská slovesa, která ve svém významu nesou odkaz ke směru/cíli dané činnosti obvykle specifikovaný illativním tvarem, jsou mj. následující (srov. Jönsson-Korhola – White 2006). Tuto vlastnost slovesa pak může zdědit i slovesný derivát:

asennoitua „zaujmout postoj“, *asenne* „postoj“

erikoistua „specializovat se“

hakeutua „přihlásit se, ucházet se o místo, snažit se dostat“

ihastua „nadchnout se, být okouzlen“

innostaa „nadchnout“

innostua „nadchnout se“, *innostus* „nadšení“

investoida „investovat“

johdattaa „(na-/při-)vést“

kelvata „hodit se, být platný/vhodný“

keskittää „soustředovat“

keskittyä „soustředit se“

kiinnittää huomiota „věnovat pozornost“

kiintyä „přilnout, oblíbit si“

kohdistaa „namiřit, zaměřit“

kohdistua „být namiřen, zaměřen“

kyllästyä „být otráven, být znechucen“

luottaa „spoléhat“

osallistua, ottaa osaa „účastnit se“

paneutua „dát se do, začít se věnovat, ponořit se“

perehtyä „obeznámit se, seznámit se“

perustua „zakládat se, být založen na“ (např. *perustua tositapahtumiin* „zakládat se na skutečných událostech“)

pettyä „zklamat se“

puuttua „zasahovat, vměšovat se“ (např. *puuttua asiaan* „vměšovat se do záležitosti“)

päätyä „dospět, dostat se“ (např. *päätyä ratkaisuun* „dospět k řešení“)

rakastua „zamilovat se“

reagoida „reagovat“

sitoutua „zavázat se“

soveltaa „uplatnit, aplikovat“

- soveltua* „hodit se, uplatnit se“
suhde „vztah“
suhhautua „mít postoj, zaujmout stanovisko“
syventyä „soustředit se, být zabrán“
syyllistyä „být vinen“
tehota „mít účinek, působit“ (např. *antibiootti ei tehoa tähän tautiin* „antibiotikum na tuto nemoc nezabírá“)
tottua „zvyknout si“
turvautua „uchýlit se, obrátit se na“
tutustua „seznámit se“
uskoa „věřit, důvěřovat“, *usko* „víra“
vaikuttaa „působit“, *vaikutus* „vliv, působení“
varautua „připravit se“ (např. *varautua suureen muutokseen* „připravit se na velkou změnu“)
vastata „odpovědět“ (např. *vastata kysymykseen* „odpovědět na otázku“)
vedota „dovolávat se, odvolat se“ (např. *vedota yleiseen mielipiteeseen* „odvolávat se na obecný názor“)
viitata „odkazovat“

Určení směru nebo cíle činnosti se zdá mít blízko k objektu. Leino (1989) upozorňuje, že tam, kde lze užít i objektový pád, je význam odlišený, srov. *uskon sinua*_{PART} „věřím ti“ a *uskon sinuun*_{ILL} „věřím v tebe“. I další z uvedených sloves lze použít i v jiné vazbě při změně nebo obměně významu (např. *kelvata johonkin*_{ILL} „hodit se na něco“, *kelvata jollekulle*_{ALL} „být dostatečný pro někoho“, *pettyin häneen*_{ILL} „zklamal jsem se v něm, *pettyin toiveissani*_{INESPl} „zklamal jsem se ve svých nadějích“), lze však tvrdit, že illativní doplnění u nich převažuje.

Uusitalo (1996: 104–114) rozebírá výše uvedené příklady v rámci různých skupin. Uvažuje většinou o rozšíření původního místního užití na abstraktnější případy, např. o užití původních významů označujících kontakt v prostoru (*koskettaa* „dotknout se“, *yhdistää* „spojit“) v abstraktnějších doménách, odtud např. *kiinnittää huomiota* „věnovat pozornost“, i sloveso *puuttua* „týkat se“ ve finštině etymologicky souvisí s dotekem. Udání směru v prostoru pak lze přenést na „směřování“ smyslových orgánů vzhledem k něčemu (*suuntasi ivansa häneen* „směřoval svůj výsměch na něj“). Jinde vztažný bod představuje podklad/základnu, na níž může něco spočívat (srov. např. *nojautua seinään* „opírat se o stěnu“, *nojautua lakiin* „opírat se o zákon“), podobně pak analyzuje spojení *uskoa* + ILL „věřit v něco“, *luottaa* + ILL „spoléhat na něco“, *perustua* + ILL „být založen na něčem“, *vedota* + ILL „odkázat k něčemu“. U dalších spojení jako např. *tottua* + ILL „zvyknout si na“, *sopia* + ILL „hodit se k“ nebo u sloves vyjadřujících city (*ihastua* „nadchnout se“, *kyllästyä* „znechutit se“ apod.) vidí motivaci dynamiky „přesunu“ v tom, že se jedná o změnu stavu.

9.3.7 Rozšíření „illativ jako účel“

O něco odlišné od předchozí skupiny je použití illativu v následujících spojeních:

- (27) *Meillä ei ole aihetta iloon.*
 my_{ADES} být_{NEG:3sg} námět_{PART:sg} radost_{ILL:sg}
 „Nemáme důvod k radosti.“

kuluttaa / tuhlata rahaa vaatteisiin „používat / rozhazovat peníze za šaty“
käyttää liikaa aikaa työsuoritukseen „používat příliš mnoho času na práci“
raha bussilippuun „peníze na autobus“
ratkaisu ongelmaan „řešení problému“
apu ongelmaan „pomoc v problému“

V těchto spojeních je illativ typicky ze syntaktického hlediska volným rozšířením, ve srovnání s předchozí skupinou dané predikáty neodkazují v rámci svého významu ke směru/cíli (nebo přinejmenším takový odkaz není součástí jejich profilu). Nejedná se také o směřování činnosti, jako spíš o použití k nějakému účelu. Mezi uvedenými příklady je více substantiv, která ani nemusí být deverbálními deriváty (např. *raha*). Rozšíření od předchozího schématu by mohlo spočívat v tom, že směřování činnosti (reprezentované předchozí skupinou) je převedeno (posunuto) na způsob využití/použití při takovém zaměření určitým směrem. Mohli bychom to parafrázovat jako „cíl cesty definuje účel cesty“. Podle Laury Uusitalo (1996: 114–115) lze příklady jako *varaa autoon* „(peněžní) prostředky na auto“, *rahaa ruokaan* „peníze na jídlo“ analyzovat jako neblokovaný přístup (potenciál) k něčemu.

9.3.8 Situační schéma

Takové schéma pro použití illativu vzniká přenesením, kde nacházení se vzhledem k situaci/stavu je koncipováno analogickým způsobem k lokacím v trojrozměrném prostoru. Jedná se o přenesení celého systému lokálních pádů: statické pády vyjadřují nacházení se v situaci/stavu/činnosti, směrové pády dostání se do podobné situace a odlukové pády vzdálení se pryč ze situace (srov. ISK: § 1245). Vnitřní lokální pády pak obvykle koncipují situaci jako obklopující daný objekt, vnější lokální pády spíše odkazují na polohu vzhledem k situaci, ale opozice není vždy jednoznačná, a některá užití jsou dána konvencí, srov. např. *menen lääkäriille*_{ALL} ~ *lääkäriin*_{ILL} „jdu k lékaři“ (srov. ISK: § 1245).

- (28) *Ette kai aio jättää meitä pulaan.* (ISK)
 snad hodlat_{NEG:2sg} nechat my_{PART} nouze_{ILL:sg}
 „Snad nás nehodláte nechat v bryndě.“

- (29) *Sotilaat alistettiin kovaan kuriin.* (Jönsson-Korhola – White 2006)
 voják_{NOMpl} podřídít_{IMPS-IMPF} tvrdý_{ILLsg} disciplína_{ILLsg}
 „Vojáci byli podřízeni tvrdé disciplíně.“
- (30) *Hän joutuu leikkaukseen ensi viikolla.* (Jönsson-Korhola – White 2006)
 on/ona muset operace_{ILLsg} příští týden_{ADESsg}
 „Musí na operaci příští týden.“

K příkladům vázícím se k činnosti nebo příležitosti pak ISK (§ 1246) řadí také spojení *mennä kalaan*_{ILLsg} ~ *marjaan*_{ILLsg} ~ *sieneen*_{ILLsg} „jít na ryby ~ lesní plody ~ houby“, o nichž je obvyklé mluvit jako o konvencí ustanovených (i vzhledem k užití singuláru). Uusitalo (1996: 98–100) si všímá, že jsou to užití založená na metonymii, podobně jako *mennä lääkäriin*_{ILLsg} „jít k lékaři“ nebo *mennä parturiin*_{ILLsg} „jít k holiči“. To, co sbíráme nebo lovíme, nebo člověk vykonávající určitou činnost zastupuje celou situaci. Ustálení je patrné v tom, že nelze říct např. **mennä psykiatriin* „jít k psychiatrovi“.

Podobně bychom mohli analyzovat i věty se 3. infinitivem v illativu (o 3. infinitivu více dále), kde je situace/stav/činnost vyjádřena nominálním slovesným tvarem, který může být rozvit dalším větným členem (31–32):

- (31) *Hän alentui pyytämään anteeksi.* (Jönsson-Korhola – White 2006)
 on/ona snížit se_{IMPF3sg} prosit_{3.INF-ILL} prominutí
 „Snížil se k tomu, aby se omluvil.“
- (32) *Erehdyin menemään väärään huoneeseen.* (Jönsson-Korhola – White 2006)
 zmyšlit se_{IMOF1sg} jít_{3.INF-ILL} špatný_{ILLsg} místnost_{ILLsg}
 „Omylem jsem vstoupil do špatné místnosti.“

Situační schéma bychom mohli považovat za typické při užití sloves *joutua* „dostat se (nedobrovolně) do“, *päästä* „dostat se (vlastním přičiněním) do“, srov. např. spojení *joutua helvettiin*_{ILLsg} „dostat se do pekla“, *päästä taivaaseen*_{ILLsg} „dostat se do nebe“. Jako příklady situačního schématu lze uvést také další ustálená spojení, jako např. *johtaa harhaan* „vést na scesti“, *mennä pieleen* ~ *myttyyn* ~ *mönkään* ~ *mynkään* ~ *metsään* ~ *puihin* „nepodařit se, jít do háje“, *mennä nappiin* ~ *putkeen* „podařit se“⁷⁵. Jen v některých z nich je illativní morfém připojen k existujícímu kmeni (*pieli* „zárubeň“, *mytty* „uzel“, *metsä* „les“, *puu* „strom“, *nappi* „knoflík“, *putki* „trubka“), v případě *mönkä* a *mynkä* se zřejmě jedná o variaci na daný vzor (sloveso *mönkiä* znamená „potáčet se“, obměny vokálu při zachování konsonantů jsou pak ve finštině obvyklé zejména u onomatopoických slov). Ze sémantického hlediska

⁷⁵ *Iso suomen kieliooppi* (ISK: § 454) považuje tyto konstrukce v syntaktickém ohledu za víceslovné predikáty, takoveto konstrukce označuje jako slovesné idiomy (*verbi-idiomi*). V estonštině jsme se v podobné souvislosti zmínili o termínech *ühendverb* a *väljendverb* (srov. poznámka 16 na s. 55).

by spojení označující nezdár (*mennä ..._{ILL}*) mohlo spojovat schéma „narazit na překážku, znemožněný pohyb vpřed“, oproti podaření se (*mennä ..._{ILL}*) se schématem „strefit se“.

U situačního schématu vzniká dráha (jejíž koncový bod je vztažen k dané situaci, srov. obr. 1) při porovnání původní a nové situace, mezi kterými se „pohybuje“ daný člověk nebo jiná entita. Při využití situačního schématu se illativ dostává blízko sféry užití translativu a v některých kontextech lze použít oba pády. Výše zmíněné situace jsme charakterizovali jako posun z jedné situace do druhé. U translativu je pak jako základní charakteristika uváděna „změna stavu“ (primární úlohou essivu a translativu je vyjádření stavu, translativ je přitom pádem směrovým, essiv statickým, srov. ISK: § 1235). Případy, kde lze užít obou pádů ve stejných nebo podobných kontextech, jsou např. následující:

(33) *kääntää suomeen_{ILL} / kääntää suomeksi_{TRANSL}* „přeložit do finštiny“

(34) *Jaoin oppilaat kahteen ryhmään / kahdeksi ryhmäksi.* (Jönsson-Korhola – White 2006)

dělit_{IMPF1sg} žák_{NOMpl} dvě_{ILLsg - TRANSLsg} skupina_{ILLsg - TRANSLsg}
„Rozdělit jsem žáky do dvou skupin / na dvě skupiny.“

(35) *Leikkaa paperi kahteen osaan / kahdeksi osaksi!*

stříhat_{IMPER2sg} papír_{NOMsg} dvě_{ILLsg - TRANSLsg} část_{ILLsg - TRANSLsg}
„Rozstříhni papír na dvě části.“

(36) *Syksyllä vaihdetaan kesärenkaat talvirenkaisiin.* (Jönsson-Korhola – White 2006)

podzim_{ADESSg} měnit_{IMPS} letní-pneumatiky_{NOMpl} zimní-pneumatiky_{ILLpl}
„Na podzim se letní pneumatiky vyměňují za zimní.“

(37) *Voiko palkinnon vaihtaa rahaksi?* (Jönsson-Korhola – White 2006)

mocht_{3SG} odměna_{GENsg} měnit peníze_{TRANSLsg}
„Dá se odměna vyměnit za peníze?“

(38) *Kun valo vaihtuu vihreäksi / vihreään, voit mennä kadun yli.* (Jönsson-Korhola – White 2006)

když světlo_{NOMsg} změnit se_{3sg} zelený_{TRANSLsg - ILLsg}, mocht_{Ssg} jít ulice_{GENsg} přes
„Až bude zelená, můžeš přejít přes ulici.“

Různými způsoby užití slovesy *vaihtaa* „změnit, vyměnit za“ se zabývá Huumo (2009), pozornost zaměřuje zejména na užívání objektu s tímto slovesem. Některé druhy užití jsou nazývány kvazi-irezultativními (např. *vaihdoin paitaa_{PART}* „vyměnil jsem si košili“, kdy pro rezultativní situaci (výměna košile) lze použít objekt v partitivu. Huumo jako jeden z působících faktorů uvádí to, že objekt může odkazovat jak

na konkrétní entitu, tak i obecněji na kategorii vyměňovaného (srov. *vaihdoin kulkuneuvoa*_{PART} „vyměnil jsem dopravní prostředek, *vaihdoin auton*_{GEN} *polkupyörään*_{ILL} „vyměnil jsem auto za kolo“). Illativ se pak vyskytuje v roli, kterou Huumo označuje jako NAHRAZUJÍCÍ (můžeme specifikovat i NAHRAZOVANÉ, např. elativem, jednu nebo druhou roli nebo obě zaráz může specifikovat jméno v objektovém pádu). Translativ pak odkazuje spíše na roli, kterou dostane některý z účastníků situace. Užití illativu lze vysvětlit tak, že jde o přesun do role, buď tak, že se role přesune z jednoho účastníka na druhého, nebo se do role namísto původního dostane nový účastník. Užití translativu pak lze spíše charakterizovat jako proměnu identity, identita účastníka v roli NAHRAZUJÍCÍHO se změní na jinou. Tato odlišná perspektiva souvisí také s objektovým pádem, illativ se spíše vyskytuje v kombinaci s partitivním objektem, který odkazuje jen na kategorii, ne na konkrétní objekt. Translativ je mnohdy přirozenější v kombinaci s totálním objektem (lépe řečeno s objektem, u něž se opozice partitivního a totálního objektu chová očekávatelným způsobem, nejde o kvazi-irezultativní užití). V některých kontextech jde oba pády zaměnit (např. *vaihdoin kulkuneuvon*_{GEN} *autosta*_{ELAT} *polkupyöräksi*_{TRANSL} ~ *polkupyörään*_{ILL} „vyměnil jsem dopravní prostředek z auta na kolo“), jindy lze konstatovat zásadní rozdíly ve významu (např. *vaihdoime Pekan*_{GEN} *puheenjohtajaksi*_{TRANSL} „vybrali jsme Pekku za (nového) předsedu“, *vaihdoimme Pekan*_{GEN} *puheenjohtajaan*_{ILL} „vyměnili jsme Pekku za předsedu, na místo Pekky jsme dosadili (osobu specifikovanou jako předsedu“).

Kromě popsaného užití illativu v roli NAHRAZUJÍCÍHO se lze setkat i z hlediska situační relace očekávatelnějšími způsoby užití illativu spolu se slovesem *vaihtaa*: srov. *soittokunta vaihtoi tanssimusiikkiin*_{ILL} „kapela přešla na taneční hudbu“, *tyttö vaihtoi iltalukioon*_{ILL} „dívka přešla na večerní gymnázium“, *vaihtaa englantiin*_{ILL} „přejít na angličtinu“ apod.

V případě užití slovesa *jakaa* „rozdělit do/na“ může jít při použití illativu o rozdělení do lokací existujících nezávisle na prováděném dělení (např. *jaoin oppilaat kahteen bussiin* „rozdělil jsem žáky do dvou autobusů“, zde je možný pouze illativ). Translativ pak odkazuje na vlastnost, která je podstatou rozdělení. Obvykle je pouze translativ možný tam, kde dané rozdělené entity vznikají na základě tohoto dělení, srov. např. *maanmittari jakoi alueen kahdeksi yhtä suureksi maatilaksi* „zeměměřič rozdělil oblast na dva stejně velké díly půdy“⁷⁶. Ve výše uvedených příkladech se slovesy *jakaa* „(roz)dělit“ a *leikata* „(roz)stříhnout, (roz)řezat“ (34, 35) pak lze užít obou pádů.

Obecný rozdíl v použití illativu a translativu bychom mohli formulovat tak, že u translativu se spíše jedná o zásadní proměnu subjektu (např. pravděpodobně dlouhodobou, trvalou, nevratnou, srov. např. typické užití translativu ve větě *hän tuli lääkäriksi*_{TRANSL} „stal se z něj lékař“). V případě illativu pak daná situace existuje spíše mimo subjekt, který se do ní dostává (srov. např. *sairastua flunssaan*_{ILL}

76 Za konzultaci a příklady děkujeme Tuomasi Huumovi.

„onemocnět chřipkou“, *vaihua uneen*_{ILL} „usnout“, dosl. klesnout do spánku, *vaihua ajatuksiin*_{ILLpl} „ponořit se do zamyšlení“) a daná situace se spíše nestává charakteristikou subjektu, existuje a zůstává mimo něj (naopak je tomu např. u situace „stal se lékařem“). Některé výše zmíněné příklady pak zjevně dovolují obě interpretace, změna je buď konstruována jako proměna subjektu (vznikne přeložený text, rozdělená skupina žáků) nebo jako posun do nové situace (z jedné skupiny žáků jsou dvě, z celého papíru dvě rozstřížené části). Blízkost illativu a translativu lze ostatně předpokládat na základě jejich pozice v systému lokálních pádů a na základě toho, že sdílejí obecnou charakteristiku (cílová dráha, srov. obr. 1).

9.3.9 Rozšíření „existenciální užití“

Za rozšíření ze situačního schématu pak můžeme považovat existenciální užití, kdy směrové pády vyjadřují objevení se (např. *pihalle*_{ALL} *kasvoi puu* „na dvoře vyrostl strom“) nebo zánik (*pihalta*_{ABL} *kuoli puu* „na dvoře uschl strom“) (srov. Huumo 2005: 508). Ve finštině jsou při tom lokální pády využity tak, že setrvalá existence je koncipována jako statický stav, při použití směrového pádu se „na scéně“ objeví nový objekt, který tam dříve nebyl, při užití odlukového pádu pak zmizí „ze scény“. Existenciální vztah je pak specifický v tom, že se naše pozornost soustřeďuje pouze na tento jeden stav existence v dané lokaci (nejde o porovnání nacházení se ve dvou situacích). (Srov. Huumo 2005: 509.)

Illativ se v takovém kontextu vyskytuje např. v následujících větách:

- (39) *Ihoon puhkesi näppylöitä.* (Jönsson-Korhola – White 2006)
 kůže_{ILLsg} vyrazit_{IMPF3sg} pupínek_{PARTpl}
 „Na kůži vyrazily pupínky.“
- (40) *Miksi niin moni antaa koiransa pois, kun lapsia syntyy taloon?* (internet)
 proč tak mnohý dát_{3sg} pes_{GENsg-POSES3sg} pryč, když dítě_{PARTpl} narodit se_{3sg} dům_{ILLsg}
 „Proč tak mnoho lidí dává psa pryč, když se jim (dosl. do domu) narodí děti?“
- (41) *Kainuuseen tulee tänä vuonna hyvä puolukkasato.* (Uusitalo 1996)
 Kainuu_{ILLSg} přijít_{3sg} letos dobrý_{NOMsg} brusinek-úroda_{NOMsg}
 „V Kainuu se tento rok očekává dobrá úroda brusinek.“

Existenciální výklad věty je v těchto příkladech jednoznačný vzhledem k syntaktickým a morfológickým okolnostem: u prvních dvou vět (39,40) pozorujeme inkongruenci v čísle (sloveso je ve 3. os. sg., tzv. e-subjekt je v partitivu plurálu). V první a třetí větě (39,41) na existenciální interpretaci ukazuje pořádek slov.

9.3.10 Rozšíření „vyjádření příčiny“

V případě estonského illativu už jsme dříve zaznamenali, že užití illativu pro označení příčiny (*ta suri vähki*_{ILLsg} „zemřel na rakovinu“) je označeno jako nemotivované (srov. EKG: 49). I ve finštině lze illativ použít ve stejném kontextu:

- (42) *Hän kuoli tautiin ~ nälkään.*
 on/ona umřít_{IMPF3sg} nemoc_{ILLsg} ~ hlad_{ILLsg}
 „Zemřel na nemoc ~ hlady.“

I pokud bychom přijali, že se jedná o netypické užití, můžeme se pokusit najít v rámci polysémie illativu a sémantiky lokálních pádů možnosti, jak toto užití umístit do konstruované sítě vztahů. Jednou variantou je pokládat toto užití za navazující na situační schéma, srov. *hän sairastui vakavaan tautiin* „onemocněl vážnou chorobou“ a *hän kuoli tautiin* „zemřel na nemoc“. Ve druhém případě převáží důsledek stavu/situace nad situací samotnou.

Jiný způsob výkladu navrhuje pro případy kauzální relace obecně Leino (1989: 204–205), u takové relace je ve finštině obvyklé příčinu vyjádřit elativem (*hän väräsi vilusta*_{ELAT} „chvěl se zimou“). V takovém případě je dráhou (s počátečním bodem) kauzální relace mezi dvěma situacemi (musíme zde počítat se zapojením domény času). Užití směrového pádu se pak zdá být spíše výjimečné, při něm je kauzální vztah koncipován z perspektivy důsledku. Podobně bychom mohli interpretovat i následující příklad:

- (43) *Hän hermostui lapseen, joka kyseli koko ajan.* (Jönsson-Korhola – White 2006)
 on/ona znervóznět_{IMPF3sg} dítě_{ILLsg}, který vyptávat se_{IMPF3sg} celý čas
 „Znervóznilo ho dítě, které se pořád na něco vyptávalo.“

V tomto případě lze stejně dobře užít elativu a je to i pravděpodobnější. Na rozdíl od elativu (srov. Leino 1999: 226–228) tak v případě illativu nepočítáme s kauzální relací jako s význačným schématem.

Uusitalo (1996: 109–111) analyzuje tento příklad (*hän kuoli tautiin*) spolu s jinými jako změnu stavu, kde illativ odkazuje na bod v čase, v němž situace předcházející změně končí. V takových případech pak užití illativu snadno získává kauzální výklad (srov. jí uváděné příklady 44–46):

- (44) *Heräsin kellon soittoon.*
 vzbudit se_{IMPF1sg} hodiny_{GENsg} zvonění_{ILLsg}
 „Vzbudil jsem se do zazvonění budíku.“
- (45) *Näännyin työn raskauteen.*
 vyčerpat se_{IMPF1sg} práce_{GENsg} těžkost_{ILLsg}
 „Vyčerpal jsem se těžkou prací.“

- (46) *Yritykset ovat rauenneet riittoihin.*
 pokus_{NOMpl} zaniknout_{PERF3pl} hádka_{ILLpl}
 „Pokusy ztroskotaly v hádkách.“

9.3.11 Schéma „přesun k / započeti jiné činnosti“

Jedná se o rozšíření i ve smyslu morfologickém a syntaktickém: illativní morfém se pojí ke kmeni tzv. 3. infinitivu, tj. nominálnímu slovesnému tvaru. V termínech kognitivní gramatiky takovýto kmen profiluje atemporální relaci, podstatou konverze slovesa na jméno je převedení sekvenčního prohlížení (*sequential scanning*) na souhrnné prohlížení (*summary scanning*). Tato atemporální relace pak může být dále modifikována illativním morfémem (a některými dalšími pádovými koncovkami). V illativu se tvar 3. infinitivu vyskytuje nejčastěji, i při srovnání s dalšími finskými infinitivními tvary patří k frekventovaným (srov. ISK: § 1228).

Ze srovnání příkladů 47 a 48 bychom mohli soudit, že tam, kde je ve druhém z nich typická lokace definovatelná v trojrozměrném prostoru, v první z vět je situace vymezená slovesným dějem. V obou větách je také přítomný význam přesunu z místa na místo.

- (47) *Menen uimaan.*
 jít_{1sg} plavat_{3,INF-ILL}
 „Jdu plavat.“

- (48) *Menen uimahalliin.*
 jít_{1sg} bazén_{ILLsg}
 „Jdu do bazénu.“

Při použití 3. infinitivu však snadno dochází k překlopení relace ve smyslu „přesnutí se k jiné/další činnosti“ nebo „započeti (nové) činnosti“ (srov. věty 49 a 50). V daném schématu tak musíme kromě domény trojrozměrného prostoru počítat také přinejmenším s doménou času (nová činnost následuje předchozí, tento význam je implicitně přítomen i v typickém lokálním schématu, kdy při přesunu do nové lokace dochází ke vzdálení z původní).

- (49) *Menen pakkaamaan.*
 jít_{1sg} balit_{3,INF-ILL}
 „Jdu balit.“

- (50) *Pysähdyin kadulle juttelemaan naapurin kanssa.* (Jönsson-Korhola – White 2006)
 zastavit se_{IMPF1sg} ulice_{ALL} povídat si_{3,INF-ILL} soused_{GENsg} s
 „Zastavil jsem se na ulici pohovořit se sousedem.“

3. infinitiv se dále používá (v ustálených spojeních) se slovesy, která lze rozdělit do několika větších skupin: slovesa připravenosti k činnosti (*pystyä* „být schopen, být s to“, *pyrkii* „usilovat o, snažit se“, srov. 51), slovesa započetí činnosti (*ruveta* „dát se do, začít“, *ryhtyä* „dát se do, pustit se do“, *alkaa* „začít“, příklad 52), slovesa přípravy k činnosti (*opettaa* „učit“, *opetella* „učit se“, *harjoitella* „nacvičovat“, příklad 53) a slovesa přinucení nebo přiměnění k činnosti (*anoa* „požádat, poprosit“, *pyytää* „prosít, požádat“, *kehottaa* „vybídnout, nabádat“, *määrätä* „určit, stanovit“, *neuvoa* „poradit“, *painostaa* „naléhat“, *pakottaa* „přinutit“, *palkata* „najmout, zaměstnat“, *velvoittaa* „pověřit, uložit za povinnost“, příklad 54).

(51) *Pystythkö istumaan?*

být schopen_{2sg-tázací sufix} sedět_{3.INF-ILL}
„Vydržíš sedět?“

(52) *Rupesi tuulemaan.*

začít_{3sg} foukat_{3.INF-ILL}
„Začalo foukat.“

(53) *Lapsi opettelee kävelemään.*

dítě_{NOMsg} učit se_{3sg} chodit_{3.INF-ILL}
„Dítě se učí chodit.“

(54) *Lääkäri kehotti minua lepäämään.*

lékař_{NOMsg} vybídnout_{IMPF3sg} já_{PARTsg} odpočívat_{3.INF-ILL}
„Lékař mi řekl, že mám odpočívat.“

U každé ze skupin tak můžeme předpokládat rozšíření na synonyma (srov. Janda 1993: 21), tj. slovesa podobného významu tvoří skupiny např. tak, jak jsme je výše rozřadili. U třetí a čtvrté skupiny sloves jde pak o schéma platné pouze pro spojení se 3. infinitivem, illativ se spolu s danými slovesy nepoužívá pro jmenné doplnění (srov. *he opettelevat sanoja*_{PARTpl} *ulkoa* „učí se slova nazpaměť“ a *he opettelevat puhumaan*_{ILL} „učí se mluvit“), na rozdíl od první a druhé skupiny, kde se slovesa pojí se jmenným doplněním v illativu i mimo vazbu se 3. infinitivem (srov. *hän rupesi työhön*_{ILL} „dal se do práce“, *pystythkö tähän*_{ILL} *työhön*_{ILL}?, „stačíš na tu práci?“).

Ze skupiny sloves vyjadřujících započetí činnosti bylo dříve použito slovesa *alkaa* se 3. infinitivem v illativu považováno za nenormativní a často zmiňováno mezi největšími prohřešky, jakých se lze ve spisovném jazyce dopustit. Rozhodnutím jazykové komise na jaře roku 2014 však byla tato poměrně obvyklá konstrukce uznána jako právoplatná součást standardního jazyka. Ilona Herlin (2012) předpokládá, že konstrukce *alkaa* + 3. inf. v illativu je založena na schématu přesouvání

se do situace (kromě využití takového schématu lze začínání/započetí koncipovat např. také s pomocí tranzitivního schématu, i takové konstrukce se ve finštině uplatňují). Na základě korpusového výzkumu dokazuje, že sloveso *alkaa* se 3. infinitivem v illativu má tendenci se vyskytovat tam, kde jde o postupný přechod, několikanásobný děj, nebo tehdy, kdy započatý děj dále trvá.

Ze spojení se 3. infinitivem v illativu dříve také určitou pozornost vzbuzovalo užití slovesa *tulla* („přijít“) se 3. infinitivem v illativu po způsobu futura (např. *hän tulee pärjäämään uudessa seurassa hyvin* „v novém prostředí se mu povede dobře“, srov. ISK: § 1543). V kontextu starší normativní politiky byla taková konstrukce považována za nefinskou, kde finské je použít obvyklý morfologický přesens i pro vyjádření futura, mohla být označována za svekismus (srov. Kohlemainen 2007). ISK (§ 1546) naopak konstrukci označuje za typickou pro psaný jazyk a poukazuje na takové kontexty, v nichž je díky užití konstrukce časové ukotvení situace zřejmější. Z hlediska syntaktického zapojení ve větě pak ISK (§ 451) řadí tuto konstrukci (*tulla* + 3.inf. v ill.) mezi komponované slovesné tvary (*verbiliitto*), tj. druh víceslovných predikátů. V dané konstrukci pak sloveso *tulla* považuje za pomocné (na rozdíl od takových užití, kdy sloveso *tulla* vyjadřuje přesun a 3. infinitiv v illativu vystupuje jako adverbialní doplnění, srov. např. *tulen auttamaan sinua heti* „hned ti přijdu pomoci“).

9.3.12 Schéma „připravenosti k činnosti“

Schématem omezeným na illativ 3. infinitivu je také vazba s adjektivy (příklady podle Jönsson-Korhola – White 2006), srov. příklady 55–62:

- (55) *Hän on arka puhumaan suomea.*
on/ona být_{3sg} stydlivý mluvit_{3.INF-ILL} finština_{PARTsg}
„Stydí se mluvit finsky.“
- (56) *Eeva on etevä laskemaan.*
Eeva být_{3sg} vynikající počítat_{3.INF-ILL}
„Eevě jde dobře počítání.“
- (57) *Heikki on halukas lähtemään mukaan.*
Heikki být_{3sg} chtějící odejít_{3.INF-ILL} sebou
„Heikki by rád šel s námi.“
- (58) *Hän on herkkä itkemään elokuvissa.*
on/ona být_{3sg} citlivý plakat_{3.INF-ILL} film_{INESpl}
„Snadno se rozpláče u filmu.“

- (59) *Olen huono laulamaan.*
být_{1sg} špatný zpívat_{3.INF-ILL}
„Zpívání mi nejde.“
- (60) *Hän on kova lukemaan kirjoja.*
on/ona být_{3sg} tvrdý/pevný číst_{3.INF-ILL} kniha_{PARTpl}
„Je to velký čtenář.“
- (61) *Poika on laiska tekemään kotitehtäviä.*
kluk být_{3sg} líný dělat_{3.INF-ILL} domácí-úkol_{PARTpl}
„Kluk je líný dělat úkoly.“
- (62) *Olemme valmiita lähtemään vaikka heti.*
být_{1pl} připravený_{PARTpl} odejít_{3.INF-ILL} třeba hned
„Jsme připraveni odejít třeba hned.“

Adjektivum v termínech kognitivní gramatiky profiluje atemporální relaci, konkrétněji jde o specifikaci podél škály (zde zjednodušeně podél škály připravenosti k dané činnosti nebo schopnosti činnost vykonávat). Ve výše uvedených větách je pak daná osoba „umístěna“ na takové škále (*hän on laiska* „je líný“, *hän on etevä* „je dobrý, vyniká“). 3. inf. v illativu rozvíjí adjektivum, specifikuje, vzhledem k jaké činnosti tato charakteristika platí. Při srovnání se způsoby užití 3. infinitivu ve vazbě se slovesy je nepřekvapivé užití s adjektivy, která vyjadřují pozitivní připravenost/schopnost/náchylnost k činnosti (*valmis* „připravený“, *halukas* „ochotný, chtějící“, *innokas* „nadšený“, *hyvä* „dobrý“, *kova* „pevný, silný“, *nopea* „rychlý“, *taitava* „šikovný“, *herkkä* „citlivý, náchylný“). Užití s adjektivy „negativní připravenosti k činnosti“ (*arka* „stydlivý, plachý“, *huono* „špatný“, *laiska* „líný“, *hidas* „pomalý“, *ujo* „ostýchavý, bázlivý“) pak můžeme vysvětlit jako sémantické rozšíření na antonyma (srov. Janda 2003: 62–66 a užití dativu v češtině se slovesy, která vyjadřují odejmutí). Takové rozšíření je možné pozorovat jen u konstrukce s adjektivem, u konstrukce s finitním slovesem ve spojení se 3. infinitivem se při odmítnutí nebo zákazu činnosti používá elativ (*hän kieltäytyi laulamasta*_{ELAT} „odmítl zpívat“). Při spojení výše uvedených adjektiv s rozšířením pomocí jiného adverbiale než 3. infinitivu se illativ také nepoužívá (srov. *hän on etevä laskemaan* „vyniká v počítání“ a *hän on etevä matematiikassa*_{INES} „vyniká v matematice“).

U možností užití 3. infinitivu v illativu pak můžeme předpokládat určité kontinuum, kdy prvotní vzor poskytují příklady vyjadřující přesun k další/jiné činnosti. U nich lze počítat s parafrází 3. infinitivu substantivem (*hän meni työhön*_{ILL} „šel do práce“, *hän meni tekemään*_{ILL} *jotain*_{PART} „šel něco dělat“) a užitím elativu v inverzních případech (srov. *hän meni uimaan*_{ILL} „šel plavat“ a *hän tuli uimasta*_{ELAT} „přišel z plavání“). Tento význam jde dále posunout k významu započetí nové činnosti. U rozšíření pak může být přesun k nové činnosti převeden na význam připravenos-

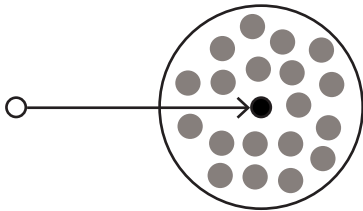
ti, schopnosti, náchylnosti. Schémata typická pro užití 3. infinitivu v illativu jsou pak např. „naučení se činnosti“ a „přinucení k činnosti“. Jiným typickým rozšířením je užití 3. infinitivu v illativu s adjektivy, u něhož můžeme pozorovat rozšíření na antonyma popsané výše. Použití illativu např. ve větě *poika on laiska tekemään kotitehtäviä* „kluk je líný dělat úkoly“ tak lze těžko dát do souvislosti s jakýmkoli obecným schématem illativu (schéma dráhy s cílovým bodem), motivovanost takového užití lze ale vysvětlit s odkazem na síť jednotlivých illativních významů, v rámci níž má takové použití své místo. Zároveň bychom nemohli tvrdit, že se jedná o specifický, idiomatický případ nebo pouhé ustálené spojení, proti tomu mluví výskyt stejného schématu u dalších adjektiv.

9.3.13 Schéma „část z celku“

I u tohoto schématu je možné užít elativ i illativ, přičemž pro elativ je taková role typičtější, jedná se o velmi obvyklé užití elativu (srov. např. *paras ehdokkaista* „nejlepší z kandidátů“, *pala leivästä* „kus (z) chleba“; Leino 1989: 209). Při vydělení z celku tak mluvčí v myšlenkách vyzvedne danou část z celku, tím vzniká dráha (s počátečním bodem inkluze v celku) mezi oběma představami (srov. Leino 1989: 209). Při užití illativu je koncepce obrácená, část je charakterizována jako patřící do nějakého celku (srov. příklady 63–68 a obr. 8):

- (63) *He kuuluvat samaan puolueeseen.* (Jönsson-Korhola – White 2006)
oni patřit_{3pl} stejný_{ILLsg} strana_{ILLsg}
„Patří do stejné strany.“
- (64) *Nämä tavarat kuuluvat tuohon kaappiin.* (Jönsson-Korhola – White 2006)
tento_{NOMpl} věc_{NOMpl} patřit_{3pl} tamten_{ILLsg} skříň_{ILLsg}
„Tyhle věci patří do tamté skříně.“
- (65) *Suomi liitettiin Venäjään vuonna 1809.* (Jönsson-Korhola – White 2006)
Finsko_{NOMsg} připojit_{IMPS-IMPF} Rusko_{ILLsg} rok_{ESSsg} 1809
„Finsko bylo připojeno k Rusku v roce 1809.“
- (66) *Hänet luetaan modernisteihin.* (Jönsson-Korhola – White 2006)
on_{AKUZ} počítat_{IMPS} modernista_{ILLpl}
„Je řazen mezi modernisty.“
- (67) *Sisältyykö hotellihuoneen hintaan myös aamiainen?* (Jönsson-Korhola – White 2006)
být obsažen_{3sg-tázací sufix} hotelový-pokoj_{GENsg} cena_{ILLsg} také snídaně_{NOMsg}
„Je snídaně v ceně hotelového pokoje?“

- (68) *Yhdyn edelliseen puhujaan.* (Jönsson-Korhola – White 2006)
 spojit_{se}_{1sg} předešlý_{ILLsg} řečník_{ILLsg}
 „Připojuji se k předešlému řečníkovi.“

Obr. 8: Část z celku

Druhý uvedený příklad (64) by docela dobře mohl zastupovat obecné schéma lokálního užití illativu, v prvním případě (63) o lokaci zjevně nejde (když se členové dané strany rozejdou, nepřestávají být jejími členy). Uvedené dva příklady tak mohou ilustrovat motivaci schématu části z celku lokálním schématem. Uusitalo (1996: 53) uvádí příklad *laitoin uudet hyllypaperit keittiön kaappiin* „dal jsem nové papíry do skříně v kuchyni“, kdy může jít o vztah inkluze při lokálním užití (pak chápeme skřín jako místo pro uskladnění papírů) nebo vztah části z celku (kde papíry použijeme na pokrytí poliček ve skříní).

Ačkoli se v případě illativu nejedná o tak výrazný uzel sítě významů daného pádu jako u elativu, vydělujeme jej zvlášť kvůli specifickým, kterými se zjevně odlišuje od obecného lokálního schématu. Odlišuje se i od situačního schématu, u něž je obvyklá změna v čase (z jedné situace do druhé), ve výše zmíněných případech objektivní změna situace nenastává, mluvčí ale vzájemně porovnává dvě „situace“. Zároveň slouží lokace v místě pro uchopení jednoty (povaha této jednoty vyplývá z kontextu věty). Leino (1989: 210) si všimá toho, že i když se odpovídající subpredikát elativu zdá při takovéto analýze poměrně specifický, je to jednoznačně konvencí ustanovený význam elativu, nad tímto způsobem užití se mluvčí nepozastaví a není tak třeba uvažovat o metafoře⁷⁷.

9.3.14 Užití illativu s postpozicemi

Při použití lokálního schématu, stále v doméně trojrozměrného prostoru, lze zdůraznit jednu část schématu a jiné tím potlačit. Takové jsou dva následující příklady rozšíření, směrové a terminativní. V obou případech lze pak takové zdůraznění části schématu podpořit (nebo pojistit) použitím postpozice. (Srov. Penttilä 1963: 405.)

⁷⁷ Leino má zřejmě na mysli, že jde o tzv. vybledlou metaforu, a to právě proto, že jde o zjevně ustálené schéma.

Použití illativu pro udání směru můžeme pozorovat v příkladech 69 a 70.

(69) *Tuuli kääntyy etelään.* (Penttilä 1963)

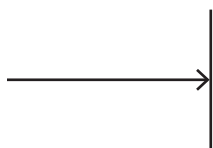
vítr otočit se_{3sg} jih_{ILLsg}
„Vítr se stáčí k jihu.“

(70) *En halua istua junassa selkä menosuuntaan päin.* (Jönsson-Korhola – White 2006)

chtít_{1sg-NEG} sedět vlak_{INESsg} záda_{NOMsg} jízdý-směr_{ILLsg} směrem
„Nechci sedět ve vlaku zády ke směru jízdy.“

Ze schématu místního užití illativu je pozornost zaměřena na směr/směřování, nemusí pak dojít k inkluzi v rámci vztazného bodu nebo vůbec kontaktu s ním. Takové užití illativu může být také podpořeno pomocí postpozice *päin* „k, směrem k, do/na“. Uusitalo (1996: 56–59) předpokládá u těchto příkladů subjektivní pohyb – celá dráha včetně koncového bodu je promítnutím koncepce mluvčího, v prostoru může dojít k pohybu na této dráze jen zčásti nebo vůbec ne (např. *ikkunat ovat metsään_{ILL} päin* „okna směřují k lesu“). Postpozici *päin* lze stejným způsobem použít i u jiných lokálních pádů (srov. *hän tuli kirkolta_{ABL} päin ja meni torille_{ALL} päin*, „přišel ze směru od kostela a zamířil k náměstí“, Lindroos 1997: 97).

Podobně je u terminativního schématu zdůrazněno dosažení koncového bodu dráhy na úkor jiných součástí schématu illativu (srov. obr 9). Tento význam může být podpořen s pomocí postpozic *asti* „až k, až do“, *saakka* „až k, až do“ nebo *mennessä* „do“. Posledně zmíněná postpozice se používá pro udání termínu v doméně času. Dané postpozice lze opět užít i s jinými lokálními pády (srov. např. *lapsuudesta_{ELAT} asti* „od dětství“, *maantielle_{ALL} asti* „až na silnici“). Podle Lindroosové (1997: 138) mohou být *asti* a *saakka* řazeny (namísto postpozic) k adverbiiám právě proto, že se používají jakoby navíc, pro zdůraznění významu. (Srov. také Alhoniemi 1978: 12–13.)

Obr. 9: Terminativní užití illativu

Podobné užití illativu srovnej ve větách 71–74:

(71) *Vieraat viiptyvät täällä ensi sunnuntaihin (asti).*

host_{NOMpl} zůstat_{3pl} tady příští neděle_{ILLsg} do
„Hosté tu zůstanou do neděle.“

- (72) *Matkustan tänään Kemiin saakka/asti.* (Lindroos 1997)
 cestovat_{1sg} dnes Kemi_{ILLsg} do
 „Cestuju dnes až do Kemi.“
- (73) *Jäimme toimistoon iltaan asti.* (Lindroos 1997)
 zůstat_{IMPF1pl} kancelář_{ILLsg} večer_{ILLsg} do
 „Zůstali jsme v kanceláři až do večera.“
- (74) *Pilvet hävisivät taivaalta iltaan mennessä.* (Lindroos 1997)
 mrak_{NOMpl} zmizet_{IMPF3pl} nebe_{ABLsg} večer_{ILLsg} do
 „Mraky do večera zmizely.“

U tohoto užití illativu se, jak ukazují výše uvedené příklady, setkáváme s definováním vztahu v rámci domény času. Terminativního významu lze docílit také použitím některých sloves s illativem: *ulottua* „sahat, dosahovat“ (*verho ulottuu lattiaan*_{ILL} „závěs sahá na podlahu“), *päätyä* „končit na/čím“ (*tie päättyy rantaan*_{ILL} „cesta končí na břehu“) nebo *rajoittaa* „hraničit“ (*tontti rajoittuu metsään*_{ILL} „parcela hraničí s lesem / končí u lesa“). V nich se jedná o typicky subjektivní konstrukci pohybu (srov. podkapitola 9.3.3).

9.3.15 Terminativní význam a škála

Jak upozorňuje Alhoniemi (1978), terminativem ve funkčním smyslu lze mít na mysli jak koncovou, tak i počáteční hranici (srov. *lapsuudesta*_{ELAT} *asti* „od dětství“), i když v ugrofinských jazycích (mj. v estonštině), které znají terminativ jako pádovou kategorii, jde vždy o koncovou hranici. Zároveň Alhoniemi ukazuje, že terminativní užití a užití pro definování rozsahu nebo škály není vlastní pouze vnitřním lokálním pádům, jak by se dalo soudit podle formulací v některých gramatikách, ale stejně tak se lze v podobné roli setkat s vnějšími lokálními pády (např. *vuoren huipulle*_{ALL} *asti* „až k vrcholku hory“, *keskiajalle*_{ALL} *asti* „až do středověku“) a translativem (*hän yleni vänrikistä*_{ELAT} *yliluutnantiksi*_{TRANSL} *saakka* „povýšil z praporčíka až na nadporučíka“). Typické je užití elativu a illativu např. při udání rozsahu na číselné stupnici, srov. 75. Větu 76 pak chápeme jako rozsah v prostoru, při použití vnějších lokálních pádů (*sinulta minulle* „ode mne k tobě“) by šlo o typicky habitivní užití (předání předmětu, informace, ...). Zdá se, že vnitřní lokální pády jsou k určení umístění nebo rozsahu na škále disponovány díky přesnějšímu zaměření ve vztahu k vztažnému bodu.

- (75) *Lämpötila kohosi viiteentoista asteeseen.*
 teplota_{NOMsg} stoupat_{IMPF3sg} patnáct_{ILLsg} stupeň_{ILLsg}
 „Teplota stoupla na patnáct stupňů.“

(76) *Sinusta minuun on viisi askelta.* (Alhoniemi 1987)

ty_{ELAT} já_{ILL} být_{3sg} pět_{NOMsg} krok_{PARTsg}
 „Ode mne k tobě je pět kroků.“

S terminativním užitím pak může souviset udání hodnoty na škále. Vainiková (1995: 122–124) mluví o škále jako o doméně, kde je v základně (*base*) dané predikace implicitně přítomna představa škály jako např. teplotní, číselných nebo jiných hodnot, vlastností apod. Vztažný bod pak není specifikován škálou, ale umístěním na škále (v est. např. *kahe jala sügavusel*_{ADES} „v hloubce dvou stop“, *temperatuur langes viielt kraadilt*_{ABL} *nullile*_{ALL} „teplota klesla z pěti stupňů na nulu“). Srov. finský příklad 77 a obr. 10:

(77) *Hinta nousee yhdestä kahteen euroon.*

cena_{NOMsg} stoupat_{3sg} jedna_{ELATsg} dvě_{ILLsg} euro_{ILLsg}
 „Cena vzroste z jednoho eura na dvě.“

Obr. 10: Rozsah na škále

Dráha je pak v daných případech specifikována typicky fiktivním (subjektivním) pohybem. Jeden konec dráhy může zůstat také nespecifikovaný (srov. větu 75).

Podobně lze konstruovat udání časového rozsahu. Koncipování času jako lineárního se přitom podobá koncepci škály s hodnotami lišícími se v určitém aspektu. Může se pak jednat o metaforu pro uchopení času, v níž čas je statický (jako časová osa) a my se pohybujeme skrze něj (Lakoff – Johnson 1980: 43–44). Typicky si pak u času nevybíráme mezi směrem, ve kterém se budeme pohybovat, ale obvykle jde o směr z minulosti do přítomnosti/budoucnosti (nebo z v minulosti vzdálenějšího do méně vzdáleného bodu):

(78) *Keskiaika kesti kansainvaelluksista uskonpuhdistukseen.* (Alhoniemi 1978)

středověk_{NOMsg} trvat_{IMPF3sg} národů-stěhování_{ELATpl} reformace_{ILLsg}
 „Středověk trval od stěhování národů po reformaci.“

S obvyklým směrem pojmání času souvisí, jak upozorňuje Uusitalo (1996: 64, 67), že *aika joulusta pääsiäiseen* „čas od Vánoc do Velikonoc“ není stejný časový rozsah jako *aika pääsiäiseen joulusta* „čas od Velikonoc do Vánoc“. I tak lze směr případně otočit i v doméně času, srov. *tietokanta ulottuu vuoteen 1908* „databáze sahá do roku 1908“.

Použití lokálních pádů pro koncipování rozsahu na škále pak umožňuje i následující výrazy:

- (79) *A:sta*_{ELATsg} *Ö:hön*_{ILLsg} „od A do Z“
- (80) *kaikki Suomen kaupungit Helsingistä Rovaniemelle ~ Rovaniemeen*
 všechno Finsko_{GENsg} město_{NOMpl} Helsinky_{ELATsg} Rovaniemi_{ALLag_ILLsg}
 „všechna finská města od Helsinek po Rovaniemi“
- (81) *kaikki eläimet hiirestä norsuun*
 všechno zvíře_{NOMpl} myš_{ELATsg} slon_{ILLsg}
 „všechna zvířata od myši po slona“

V nich se udává veškerý možný rozsah v dané doméně, důležité nejsou ani tak koncové body jako spíš veškerá možná variabilita nacházející se mezi nimi. Výrazy fungují, jen pokud jsou zvolené (zastupující) koncové body navzájem dostatečně vzdálené. Můžeme si také povšimnout možnosti použít illativ u vlastního jména *Rovaniemi*, kde je jinak při obvyklé lokální relaci možný jen konvencí daný allativ (srov. *matkustan Rovaniemelle*_{ALL} „cestuju do Rovaniemi“).

9.3.16 Jiná časová vyjádření a umístění na škále

Užívání lokálních pádů pro časová určení je obvyklé, na druhou stranu se zdá, že opozice mezi jednotlivými lokálními pády v takových případech nefungují způsobem, jaký bychom očekávali na základě jejich místního užívání. To ale neznamená, že je použití lokálních pádů v časových určeních třeba odkázat jen na konvenci.

Možnost užití illativ pro specifikaci vztažného bodu, který je převážně určen v rámci domény času, jsme zmínili už na s. 185, srov. *joulupäivä osuu maanantaille ~ maanantaihin ~ maanantaiksi* „Boží hod připadá na pondělí“. Vyhodnotili jsme takové užití jako související se situačním užitím. Uusitalo (1996: 66–67) mluví o tom, že je v takových případech čas pojímán jako lokace, do níž lze umístit např. schůzku, přemístit nějakou událost apod., přesun může být vzhledem k časové ose vpřed i vzad. Typické užití illativu jako časového adverbiale je pak udání koncové hranice časového rozsahu, o němž jsme pojednávali v rámci jiných rozsahů na škále (např. *aika joulusta*_{ELAT} *pääsiäiseen*_{ILL} „čas od Vánoc do Velikonoc“).

S illativním tvarem se setkáme také u dalších časových adverbiale. Tyto illativní tvary lze považovat za lexikalizované (Uusitalo 1966: 68), srov.:

- (82) *Mihin aikaan? Kuudelta / kello kuusi.*
*co*_{ILLsg} čas_{ILLsg} ? šest_{ABLsg} / hodiny_{NOMsg} šest_{NOMsg}
 „V kolik? ~ Kdy? V šest.“
- (83) *Tulit sopimattomaan aikaan.*
 přijít_{IMPF2sg} nevhodný_{ILLsg} čas_{ILLsg}

„Přišel jsi v nevhodnou dobu.“

(84) *Palaan myöhään.*

vrátit_{1sg} pozdní_{ILLsg}

„Vrátím se pozdě.“

(85) *Oli minullakin yhteen aikaan hevonen.* (Penttilä 1963)

být_{IMPF3sg} já_{ADES} jeden_{ILLsg} čas_{ILLsg} kůň_{NOMsg}

„Měl jsem taky jednoho času koně.“

Časová adverbialia tu odkazují na umístění události v čase, zdají se tak být nemotivovaná (nejde o přesun někam ani rozsah až do). Podle Laury Uusitalo (1996: 68, 70) jsou také často nahraditelná tvary statických lokálních pádů, např. *sota-aikaan* ~ *sota-aikana* „za války“, *myöhään* ~ *myöhällä* „pozdě“, a jedná se o řídké a neproduktivní užití (řídké můžeme chápat ve smyslu použitelné u málo lexémů, jinak mohou být tyto výrazy samotné poměrně frekventované). Jedná se většinou o syntaktická spojení se slovem *aika* „čas“, případně elipsu *ennen vanhaan* (*aikaan*) „kdysi dávno“ (Uusitalo 1996: 70, srov. také Penttilä 1963: 410). Původní motivaci užití dynamického směrového pádu lze konstruovat tak, že událost je mluvčím umístěna do určitého času. Jedná se spíše o méně určitá časová určení (srov. Uusitalo 1996: 69, 70; srov. příklady 83, 84 a 85). Tomu se vymyká otázka *Mihin aikaan?* (82), kterou se ptáme na určitou hodinu, na rozdíl od otázky *Milloin?* („Kdy?“), na kterou lze odpovědět i např. *iltapäivällä* „odpoledne“. Můžeme si nicméně povšimnout, že otázka je v illativu, ale odpověď být v illativu nemůže, což by také mělo svědčit o lexikalizovanosti illativního tvaru.

Illativ lze také použít pro určení doby trvání procesu, používá se pak se jmény jako *vuosi* „rok“, *viikko* „týden“, *minuutti* „minuta“, *tuokio* „okamžik“ (Uusitalo 1996: 71–75), srov. 86–89:

(86) *Juoksin matkan kahteen minuuttiin ~ kahdessa minuutissa.* (Uusitalo 1996)

běžet_{1sg} cesta_{GENsg} dvě_{ILLsg} minuta_{ILLsg} ~ dvě_{INESsg} minuta_{INESsg}

„Uběhl jsem cestu za dvě minuty.“

(87) *Vuoteen en ole käynyt kotona.* (Uusitalo 1996)

rok_{ILLsg} jít_{PERF-1sg-NEG} doma

„Rok jsem nebyl doma.“

(88) *En nähnyt sinua pitkään aikaan.*

vidět_{PERF-1sg-NEG} ty_{PART} dlouhý_{ILLsg} čas_{ILLsg}

„Dlouho jsem tě neviděl.“

- (89) *Hän ei sanonut mitään pitkään toviin.*
 on/ona říct_{PERF-3sg-NEG} něco_{PART} dlouhý_{ILLsg} chvíle_{ILLsg}
 „Hezkou chvíli nic neřekl.“

Ve zmíněné kladné větě (86) by bylo užití inessivu typičtější, užití illativu může s sebou přinášet významový odstín „vejít se / vmáchnout se do daného časového úseku“. V záporných větách pak stejně dobře může jít právě o to, že se činnost do daného časového úseku nevejde (*en lukenut kirjaa kolmeen tuntiin* „nepřečetl jsem knihu za tři hodiny“), nebo popíráme to, že se činnost v daném úseku odehrála (*en lukenut kirjaa kolmeen tuntiin* „tři hodiny jsem knihu nečetl“). Vyjádření obojího druhu lze dát i do jediné věty, srov. *kolmeen vuoteen hän ei juussut maratonia kolmeen tuntiin* „tři roky neuběhl maraton za tři hodiny“⁷⁸.

Penttilä (1963: 410) připouští takové užití illativu jen v záporných nebo významově záporných větách. Uusitalo (1996: 73) ukazuje, že illativ lze pro určení rozsahu užit i v dalších kontextech, např. *suurin täällä kolmeen vuoteen sattunut tulipalo* „největší požár, který se tu udál za tři roky“.

Uusitalo (1996: 71, 74–75) spojuje takové užití s doménou škály (stupnice), je podle ní srovnatelné s jinými udáními hodnoty na škále jako např. *maitolitran hinta kohosi kolmeen markkaan* „cena za litr mléka stoupla na tři marky“. Uusitalo (1996: 85–89) odvozuje tato užití od možnosti koncipovat hodnotu na stupnici jako lokalitu (jedná se o metaforu „hodnota je místo na stupnici“). Illativ tu neodkazuje na koncový bod časového rozsahu, ale rozsah samotný, což by ale mohlo vyplývat z toho, že se jedná o doménu času. Použití illativu by se dalo vysvětlit tak, že jde o charakterizaci procesu ve smyslu trvání, kdy illativ udává bod na stupnici, kde se naše pozorování zastaví. Ve výše uvedených větách typu *vuoteen en käynyt kotona* „rok jsem nebyl doma“ nebo *suurin täällä kolmeen vuoteen sattunut tulipalo* „největší požár, který se tu udál za tři roky“ sledujeme časovou osu až po místo, kdy danou věc už nelze tvrdit (před rokem jsem doma byl, před třemi roky se udál jiný velký požár).

O tom, že se dříve illativ užíval v širším rozsahu než v současném jazyce, vypovídají možnosti použít jej pro udání počtu opakování (*luin kirjan kahteen kertaan* „četl jsem knihu dvakrát“) nebo způsobu/prostředku děje (*opiskelin ahkeraan* „studoval jsem pilně“) (srov. Uusitalo 1996: 87–89). V prvním případě bychom illativní tvar mohli nahradit tzv. osmou⁷⁹ (*luin kirjan kaksi kertaa*), ve druhém případě adverbium (*opiskelin ahherasti*), a tato vyjádření se zdají být obvyklejší než ta s illativem. Počet opakování může být udán také jinak než číslovkou, např. *käyn maalla tiheään_{ILL}* „jezdím na venkov často“, *tulen huomenna toistamiseen_{ILL}* „přijdu zítra znovu“ (Uusitalo 1996: 87). Některé illativní tvary, které odkazují na způsob děje, jsou v dnešním jazyce lexikalizovanými adverbii (*varmaan ~ varmasti* „určitě“, *turhaan* „zbytečně“)

78 Za příklad a vysvětlení děkujeme Tuomasi Huumovi.

79 Tj. adverbiale v objektovém pádu.

(Uusitalo 1996: 88). Penttilä (1963: 411) uvádí také např. spojení *puhua ääneen* „mluvit nahlas“ nebo *vanhaan tapaan* „po starém způsobu“. I tady navrhuje Uusitalo (1996: 89) jako možné vysvětlení použití illativu, že jde o udání (aktuální) hodnoty na stupnici jako bližší specifikace děje.

Podobně lze jako udání hodnoty na stupnici vykládat užití illativu pro udání ceny. Nepřekvapivé je to v kontextu, kde se např. mluví o stoupání nebo klesání ceny (*hinta on noussut kahteen euroon* „cena stoupla na dvě eura“, *hinta on alentunut muutamaan euroon* „cena se snížila na několik euro“). Illativ se ale ve finštině používá i pro udání ceny koupě, prodeje, získání zboží (90–92):

- (90) *Söimme lounaan hintaan 110 markkaa.* (ISK)
 jíst_{IMPF1pl} oběd_{GENsg} cena_{ILLsg} 110 marka_{PARTsg}
 „Naobvědváli jsme se za 110 marek.“
- (91) *Talo myytiin halpaan hintaan.*
 dům_{NOMsg} prodat_{IMPS-IMPF} levný_{ILLsg} cena_{ILLsg}
 „Dům se prodal za nízkou cenu.“
- (92) *Sain talon miljoonaan markkaan.* (Uusitalo 1996)
 dostat_{IMPF1sg} dům_{GENsg} milion_{ILLsg} marka_{ILLsg}
 „Dostal jsem dům za milion marek.“

Illativ lze také nahradit adessivem (*sain talon miloonalla*_{ADESSg} *markalla*_{ADESSg}) (Uusitalo 1996: 86). Podle Laury Uusitalo (1996: 87) vnáší illativ do výpovědi význam srovnání ceny s hodnotou získaného zboží. Udání ceny s pomocí illativu lze považovat za ustálené (ISK: § 1256).

9.3.17 Síť významů finského illativu

Konstruování sítě vzájemných vztahů jednotlivých významů finského illativu se zdá být obtížné zejména kvůli tomu, že možnosti zachycení vzájemných vztahů a souvislostí jsou různorodé. Ene Vainik (1995: 139–144) např. při konstruování sítě významů estonských vnějších lokálních pádů nejdříve rozlišuje domény, ve kterých se tyto významy mohou realizovat. Takové rozlišení u ní reprezentuje makroúroveň polysémie. Tvrdí také, že to, o jakou doménu jde, do značné míry určuje jméno (jmenný tvar) na pozici vzažného bodu. Na mikroúrovni pak odlišuje schematictější a specifictější vztahy (např. abstraktní náležení oproti vlastnění na dosah ruky nebo vlastnictví v právním smyslu). V případě schematictějších vztahů bývá trajektorem proces, což souvisí s tím, že vztah trajektoru a vzažného bodu zůstává málo specifický. Obě úrovně ukazují, že určení konkrétního významu

daného pádu je závislé na kontextu (v prvním případě spíše lexikálním, v druhém případě lexikálně-syntaktickém).

V síti propletených vztahů musíme počítat jednak s rozšířeními, které je možné i v rámci jedné domény, typicky pak k němu dochází při přenosu do jiné domény. V druhém rozměru schematické sítě předpokládáme vztahy mezi abstraktnějšími a specifikovanějšími způsoby užití. Oba rozměry nelze jednoduše od sebe oddělit, určitá schematizace a abstrahování od některých specifikací jsou nutné i pro přenesení do jiné domény.

Vainiková (1995) se při rozlišování jednotlivých významů lokálních pádů hodně ohlíží na typ vztahu, který lze předpokládat mezi koncovým bodem trajektoru a vztazným bodem, zda se jedná o konkrétní vztah (např. kontakt), nebo méně konkrétní (např. souvšykty), za všem významům společný vztah pak určuje koexistenci (srov. Vainik 1995: 142). Ve výše navrženém rozlišení subpredikátů finského illativu jsme se ale spíše zaměřovali na to, jak je konstruována předpokládaná dráha s koncovým/cílovým bodem. Tímto jsme se mj. snažili najít důvody k užití dynamického pádu (oproti statickým pádům). Rozlišení na základě povahy vztazného bodu a vztahu s koncovým bodem dráhy (tak jak je tomu u Vainikové) je pak zásadní zejména pro odlišení vnitřních a vnějších lokálních pádů. Na druhou stranu, jak také Vainiková naznačuje (1995: 55–56), koncipovaný vztah, povaha trajektoru a vztazného bodu mohou být součástí psychologického a funkčního celku, který není pouhou sumou těchto součástí, takový celek kromě těchto vlastností charakterizuje i potenciál jeho využití (což by zase mělo souviset s doménou, v rámci níž je definován).

Leino (1999: 220–235) rozlišuje základní schémata užití elativu ve finštině v první řadě s ohledem na vztah mezi trajektorem a vztazným bodem, mluví pak o lokální, temporální, kauzální, ..., relaci. Povaha tohoto vztahu je podle něj určována zejména tím, jaké povahy je trajektor a vztazný bod, a zejména pak základna (*base*, fin. *kehys*), ze které vystupují tyto a jejich vzájemný vztah jako profilovaná predikace. Koncepce je tak podobná jako u Vainikové, i když Leino tu nemluví o doménách, ale o základnách.

Jandová (1993) také (v návaznosti na Langackera) mluví o dvou základních rozměrech: schematických vztazích a sémantických rozšířeních. Schematický rozměr umožňuje sjednotit členy kategorie, sémantická rozšíření definují pozice jednotlivých subschémat v síti. Pro rozlišení těchto dílčích schémat uvažuje nejprve o obměnách schémat samotných (ta základní vznikají při obměnách role vyjadřované sledovaným pádem, variace na ně pak obměnou okolních součástí, která je často patrná v syntaktické struktuře věty). Další možností jsou pak metaforická rozšíření, může jít o rozšíření do jiných sémantických oblastí (pomocí vztahů založených na synonymitě, antonymitě, metonymii), nebo o mapování schématem daných vztahů na jinou doménu (přenesení do jiné domény). (Srov. Janda 1993: 20–22.)

Naznačené postupy vycházejí ze stejných principů a předpokladů, jen je aplikují v některých ohledech jinak. U Jandové nehrají vztahy schematické – specifické pro modelování sítě zásadní roli, Vainiková takové rozlišení používá na své tzv. mikroúrovni. Rozlišení do domén, které je u Vainikové prvotní, je u Jandové až poslední lokální variací na už rozlišených schématech. Odlišnost postupů nemusí být jen náhodně zvolenou preferencí, popisy se týkají různých pádových kategorií v odlišných jazycích. U Jandové se jedná o abstraktnější (jednoznačněji gramatické) pády než u Vainikové. Do určité míry také zmíněné postupy navazují na dřívější tradici, schémata, která popisují, se dramatickým způsobem neliší od tradičně vytyčených dílčích významů (u estonských lokálních pádů se např. tradičně mluví o významu specificky místním, poté časovém, situačním užití apod., stejně tak u finského illativu). V daných popisech je však účelem ukázat na jejich vzájemné vztahy a strukturovanost dané pádové kategorie.

Zde navrhovaný popis polysémie finského illativu je spíše náznakem podobného postupu. Pro přesnější a spolehlivější popis by pak bylo nutné provést hlubší analýzu výskytu a užití illativních tvarů. Je potřeba také zmínit, že mnoho z naznačených témat by zasluhovalo samostatné zkoumání. Zde jsme se zaměřovali na schémata typická pro užití illativu, na druhou stranu je u mnoha témat (např. existenciálního užití pádů) zjevně na místě ve fennistice obvyklý způsob věnovat se systému lokálních pádů obecně, např. použití dynamických pádů oproti statickým. U řady zmíněných konstrukcí (např. v doméně škály) by se dal zkoumat rozsah jejich užití nebo ustálenost jednotlivých konstrukcí. U řady spojení se slovesy je možné postupovat spíše z pohledu polysémie daného slovesa a závislosti jeho doplnění na proměnách tohoto významu (příkladem může být finské sloveso *vaihtaa* „vyměnit“).

Do popisu polysémie illativu bychom také měli zahrnout význačnost jednotlivých způsobů užití. Ve výše zmíněném popisu jsme mluvili o schématech tam, kdy se zjevně jedná o schéma, které je reprezentováno dostatečným počtem svých příkladů (*instantiations*)⁸⁰. Na druhou stranu se např. užití illativu pro udání ceny nebo příčiny smrti zdá být izolovanějším ostrůvkem (a proto jsme také nezavrhlí úvahu, že se jedná o ustálené užití illativu, pro které je obtížnější najít motivaci v současné síti illativních významů). Jandová (1993) připomíná, že prostor mezi jednotlivými schématy nebývá prázdný, ale že lze obvykle najít přechodné příklady. Schémata tak vznikají nejlépe tam, kde existuje vícero vzájemně si blízkých příkladů. Jandová (1993: 52) uvádí přirovnání mapy významů pádu k mapě mléčné dráhy. Langacker (2000: 28–31) mluví o tom, že velmi obecná schémata implicitně definují poměrně velký „prostor“, v němž se jednotlivé příklady shlukují v některých regionech, jiné regiony pak mohou být jen řídké osídlené nebo vůbec neosíd-

80 O rozšířeních jsme pak mluvili tam, kde jsme se snažili přivést pozornost k tomu, jakým způsobem je rozšíření motivované s ohledem na jiné už zmíněné významy illativu. Vůbec se přitom nevylučuje, že rozšíření může být zároveň schématem.

lené. Právě takové shluky (hustě osídlené regiony) mají potenciál pro abstrahování do specifických a dobře přístupných schémat. Otázkou pak je, zda a jak se může na význačnosti projevit frekvence těchto jednotlivých příkladů schématu. Vainiková (1995: 84) např. konstatuje, že nejméně frekventovanější u estonských vnějších lokálních pádů není místní, ale habitativní užití. Je otázkou, zda lze u frekvence předpokládat podobné efekty, jaké jsme zmínili u alomorfů. Můžeme předpokládat, že abstrakce do schématu nejlépe vznikne tam, kde existuje dostatek navzájem lehce odlišných příkladů (abstrahováním od jejich vzájemných odlišností může vzniknout schéma). Pokud je jeden z těchto příkladů vysoce frekventovaný (např. jedna z konstrukcí „adjektivum + 3. inf. v illativu“, jeden tvar s illativní koncovkou *-hVn*), nepodporuje to nutně abstrahování do schématu, a je otázkou, zda význačnost daného konkrétního příkladu může ovlivnit význačnost schématu, jehož je příkladem, možnost takového ovlivnění nemůžeme asi zcela vyloučit.

9.4 Polysémie estonského illativu

9.4.1 Prototyp a obecně lokální schéma

Síť významů estonského illativu se zdá být ve velké míře shodná se sítí významů finského illativu. Lze to do značné míry přičítat společnému původu, ostatně i systém lokálních pádů je v obou jazycích obdobný. Kromě podobností zděděných z minulosti můžeme uvažovat také tak, že v obou systémech existují podobné možnosti sémantických rozšíření. Síť významů estonského illativu je oproti finskému omezenější, některá rozšíření konstatovaná u finského illativu v ní nenajdeme. Lze také uvažovat o rozdílech ve význačnosti jednotlivých schémat, tj. o rozdílech v tom, jak dobře jsou schémata reprezentována (rozdíly podobného charakteru konstatuje Jandová u českého a ruského dativu, srov. 1993: 113). I v tomto ohledu se některá schémata společná oběma jazykům zdají být v estonštině slaběji reprezentována. Někteří autoři (srov. např. Mikone 2010: 25) odkazují k obecně pozorovatelné tendenci, podle níž jsou (při vzájemném srovnání) v estonštině více funkčně zatížené vnější lokální pády a postpozitivní konstrukce, tj. používají se tam, kde se ve finské užití vnitřního lokálního pádu. Tato tendence bývá také dávana do souvislosti s vlivem jiných jazyků (zejména němčiny) na estonštinu (srov. Mikone 2010: 24–25; Vainik 1995: 155–156). Síť významů estonského illativu je chudší také proto, že estonština má terminativ jako pádovou kategorii, estonský illativ tak nezná terminativní užití v prostoru ani užití v rámci domény škály.

Podobně jako u finského illativu bychom mohli uvažovat o jádru kategorie jako o místním užití, jím vymezené schéma je pak možné přenést do dalších domén a použít např. pro popis situací a stavů. Příklady obvykle uváděné (např. v učebnicích) jako typické jsou např.:

- (93) *Sõidame Pärnusse.* (EKG)
 jet_{1pl} Pärnu_{ILLsg}
 „Jedeme do Pärnu.“
- (94) *Sisenesime majja.* (EKG)
 vstoupit_{1IMPF1pl} dům_{ILLsg}
 „Vstoupili jsme do domu.“
- (95) *Panin võtmed kotti.*
 dát_{1IMPF1sg} klíč_{NOMpl} taška_{ILLsg}
 „Dal jsem klíče do tašky.“

Jako méně typické příklady, které ukazují na možnosti rozvolnění typického užití, bychom mohli uvést např. následující:

- (96) *...kuidas jõulud tuppa tuua* (TK⁸¹)
 jak Vánoce_{NOMpl} místnost_{ILLsg} přinést
 „...jak přinést dovnitř Vánoce“
- (97) *Enne voolasid jõed Atlandi ookeani, siitkohast alates*
 dřív proudit_{1IMPF3PL} řeka_{NOMpl} Atlantický_{GENsg} oceán_{ILLsg}, odtud počínaje
hakkasid nad voolama Vaiksesse ookeani.
 začít_{1IMPF3PL} ten_{NOMpl} proudit_{1MA-1NF-ILL} Tichý_{ILLsg} oceán_{ILLsg}
 „Předtím se řeky vlévaly do Atlantického oceánu, počínaje touto dobou se však začaly vlévat do Tichého oceánu.“
- (98) *Ründajad võtsid vangi kaasa ja kadusid öhe.* (TK)
 útočník_{NOMpl} vzít_{1IMPF3pl} vězeň_{GENsg} s a zmizet_{1IMPF3pl} noc_{ILLsg}
 „Útočníci vzali vězně s sebou a ztratili se do noci.“

Ve větě 96 je vztažným bodem typicky prostorově vnímaný koncept (*tuba* „místnost, vnitřek domu“), po dráze, která by měla být trajektorem, se však nepohybuje dobře definovatelný hmotný objekt, ale koncept definovaný vzhledem k doméně času a dalším doménám (*jõulud* „Vánoce“). Řeky ve větě 97 jsou příhodnou specifikací pro dráhu, na druhou stranu je jejich pohyb netypický v tom, že při něm samotná řeka zůstává na místě, pohybuje se voda v ní, mohli bychom tak uvažovat o metonymii. Ve větě 98 pak vztažný bod není typickou nádobou, je také primárně vymezen v doméně času a ne prostoru, v tomto případě je toto základní nastavení s ohledem na kontext přehodnoceno a noc je pak pojata spíše jako prostorový koncept (v rámci opozice světlo uvnitř, tma venku). Tyto příklady tak naznačují

81 TK = Tasakaalus Korpus. Příkladové věty jsou někde zkrácené a zjednodušené.

možnosti užití lokálního schématu s ohledem na to, jakými koncepty je upřesněn trajektor a vztahový bod, s odkazem na kontext i na encyklopedické znalosti (např. o řekách). Takové odhlédnutí od možného prototypu (hmotný bod pohybující se do prostoru, který lze charakterizovat pomocí konceptu NÁDOBA) však nevytváří specifická schémata, jsou jen malými variacemi na lokální schéma. Abychom obsáhli tyto variace v jednom schématu, museli bychom abstrahovat od některých specifikací (což má za následek malou specifčnost výsledného schématu, srov. obr. 4).

9.4.2 Rozšíření „směřování činnosti“

- (99) *ta annab telefonisse käskluse* (TK)
 on/ona dát_{3sg} telefon_{ILL.sg} rozkaz_{GEN.sg}
 „dává rozkaz do telefonu“
- (100) *nad naersid mikrofon* (TK)
 oni smát se_{IMPF3pl} mikrofon_{ILL.sg}
 „smáli se do mikrofonu“
- (101) *Ma vaatasin niisama sõnaraamatusse.* (TK)
 já dívat se_{IMPF3pl} stejně slovník_{ILL.sg}
 „Stejně jsem se podíval do slovníku.“

První dva příklady (99 a 100) bychom mohli považovat (opíraje se o fennougri- stické zvyklosti) také za prolativní užití, kde lokace specifikovaná vztahným bodem (*telefon*, *mikrofon*) není cílovou lokací, ale spíše prostředkem, drahou, cestou (mů- žeme to přičíst tomu, že se v obou případech jedná o přístroje, které umožňují přenášení komunikace, z hlediska uživatele je však cílovým bodem jeho zprávy právě daný přístroj, interpretace významu se tak opírá o encyklopedickou zna- lost). Předně tu ale nejde o pohyb něčeho po dráze, dráhu určuje činnost vyjád- řená slovesem. Tyto příklady tak mohou sloužit také jako příklad „zaměření čin- nosti“ určitým směrem, tj. přechodu k užití illativu jako směru/cíle činnosti. Stále bychom je mohli zahrnout do zobecněného lokálního schématu.

9.4.3 Přenos do jiných domén a subjektivní pohyb

Se směrovými dynamickými pády v objektivně statických situacích se podle EKG (1993: 72) setkáme ve spojeních se slovesy, která vyjadřují zůstání nebo zanechání,

na druhé straně pak vznik, vytvoření se. Podobně jako ve finštině se tak setkáme s illativem v kontextu, kdy se něco dostane pryč z naší kognitivní sféry (*cognitive dominion*) (termín a výklad podle Huuma 2006, srov. kapitola 9.3.4). Ve spojení se slovesy *jääma* „zůstat“ a *jätma* „zanechat“ je illativní adverbiale obligatorní, podobně bychom mohli vykládat i užití se slovesy jako *kaduma* „ztratit se“, *kaotama* „ztratit“, *ununema* „zapomenout se“, *unustama* „zapomenout“ (srov. EKG 1993: 72). Srov. např.

- (102) *Unustasin võtmed koju.*
zapomenout_{IMPF1sg} klíč_{NOMpl} domov_{ILLsg}
„Zapomněl jsem klíče doma.“
- (103) *Kelle taskusse need 2,6 miljonit kadusid? (TK)*
kdo_{GENsg} kapsa_{ILLsg} ten_{NOMpl} 2,6 milion_{PARTsg} zmizet_{IMPF3pl}
„V čí kapse se ztratilo těch 2,6 milionů?“
- (104) *taskusse ununenud võtmed (EKSS)*
kapsa_{ILLsg} zapomnutý klíč_{NOMpl}
„v kapse zapomenuté klíče“
- (105) *Mul on töövihik koju jäänud.*
já_{ADES} sešit_{NOMsg} doma_{ILLsg} zůstat_{PERF}
„Nechal jsem sešit doma.“

V nich je vztah trajektoru a vztažného bodu specifikován vzhledem ke komplexní doméně, ve které jsou kromě třírozměrného prostoru zahrnuty také kognitivní procesy, dohromady pak vytvářejí doménu, ve které lze poukázat na interakce myslící bytosti s okolím. Ne všechna užití sloves *jääma* nebo *jätma* sem však patří, lze je užít s illativem také pro lokální nebo situační relaci (srov. *jään linna* „zůstanu ve městě“, *röövlid jätnud mehe ellu*_{ILL} „banditi nechali muže na živu“, *ta peab veel haiglasse*_{ILL} *jääma* „musí ještě zůstat v nemocnici“).

9.4.4 Existenciální užití

Spojení se slovesy *tekkima* „vytvořit se, vzniknout, objevit se“ nebo *sündima* „narodit se“ bychom pak mohli považovat za existenciální užití illativu, o jakém jsme mluvili u finského illativu, srov.:

- (106) *Vaasidesse on tekkimud lilled.*
váza_{ILLpl} objevit se_{PERF3} květiny_{NOMpl}
„Ve vázách se objevily květiny.“

- (107) *Ümbruskonna metsadesse olevat tekkinud hunte.*
 okolí_{GENsg} les_{ILLpl} objevit se_{KVOT-PERF} vlk_{PARTpl}
 „V okolních lesích se prý objevili vlci.“
- (108) *Tundsin, et olen sündinud valel ajal ja vales kohas,*
 cítit_{IMPF1sg} že narodit se_{PERF1sg} špatný_{ADESsg} čas_{ADESsg} a špatný_{INESsg} místo_{INESsg}
vahest kogunisti valesse maailma. (TK)
 někdy dokonce špatný_{ILLSg} svět_{ILLSg}
 „Cítil jsem, že jsem se narodil ve špatném čase a na špatném místě, nebo dokonce do špatného světa.“
- (109) *Kolmandaks võttis Hurt kõnesse eesti oma suuremad koolid,*
 třetí_{TRANSLsg} vzít_{IMPF3sg} Hurt řeč_{ILLSg} estonský_{GENsg} vlastní větší_{NOMpl} škola_{NOMpl}
et neidki hakkaks elusse sündima. (TK)
 že ony_{PARTpl}-také začít_{KOND3sg} život_{ILLSg} rodit se_{MAINF}
 „Za třetí mluvil Hurt o estonských větších školách, aby i jich začalo přibývat (doslovněji rodilo se v život).“

Sloveso *tekkima* uvádí EKSS ve dvou významech, ve významu „vzniknout, vytvořit se“ se používá se statickými pády, s dynamickými pak ve významu „náhle se někde objevit/zjevit“. I sloveso *sündima* se častěji vyskytuje se statickými pády, při použití dynamického pádu (jako ve větě 108) může získat význam „octnout se někde“. Za syntakticky existenciální věty můžeme považovat věty 107 a 109, vzhledem k užití partitivu pro subjekt a s tím související inkongruencí. Věta 107 má také pro existenciální věty typický slovosled. Věta 106 má pak slovosled typický pro existenciální věty, ale je kongruentní (subjekt a predikát kongruují v čísle), stejně tak je kongruentní věta 108. Věta 108 pak nemá žádný rys spojovaný s existenciálními větami. V pojednání o finském illativu jsme existenciální užití označili za rozšíření situačního schématu, lze také uvažovat o rozšíření nebo specifickém užití zobecněného lokálního schématu.

9.4.5 Illativ v časových vyjádřeních

EKG (1995: 56) specificky vyděluje užití illativu jako časového určení, srov. 110–112, ve větě 110 se přitom opět setkáme se slovesem *jääma* „zůstat“ (srov. příklad 105).

- (110) *Töö lõpetamine jääb maikuuusse. (EKG)*
 práce_{GENsg} skončení_{NOM} zůstat_{3sg} květen_{ILLSg}
 „Dokončení práce zůstane na květen.“

- (111) *Kahe uue laeva saabumine lükkus hiljuti järgmisse aastasse.* (TK)
 dvě_{GENsg} loď_{GENsg} příjezd_{NOM} odložit se_{IMPF3sg} nedávno příští_{ILLsg} rok_{ILLsg}
 „Příjezd dvou nových lodí byl nedávno odložen na příští rok.“
- (112) *Film pöördub kaugesse minevikku, aastasse 1485.* (TK)
 film_{NOM} obrátit se_{3sg} daleký_{ILLsg} minulost_{ILLsg} rok_{ILLsg} 1485
 „Film se vrací do daleké minulosti, do roku 1485.“

Tyto příklady bychom mohli vysvětlit jako přenesení základního lokálního schématu do domény času (nebo na koncepty vymezené převážně v rámci domény času, přechodný příklad by mohla reprezentovat věta 98 s výrazem *öhe* „do noci“). Toto přenesené rozšíření pak samo tvoří přechod k situačnímu schématu (situace je vymezená s ohledem na prostor i čas, tomu se blíží zejména věta 112). Ve větě 112 si také můžeme povšimnout, že se jedná o subjektivní pohyb po časové ose „v protisměru“, s uvědoměním si této souvislosti zjevně souvisí užití slovesa *pöörduma* „obrátit se, otočit se“.

9.4.6 Situační schéma

Jako příklady užití illativu v rámci situačního schématu můžeme uvést věty 113–118:

- (113) *Kriitika negatiivne jõud oli teda sohu ajanud.* (TK)
 kritika_{GENsg} negativní_{NOMsg} síla_{NOMsg} zahrnat_{PLPERF} on/ona_{PARTsg} bažina_{ILLsg}
 „Negativní kritika ho dostal do nezáviděníhodné pozice (dosl. zahrnala do bažiny).“
- (114) *Langesin mittermärkamise ookeani.* (TK)
 klesnout_{IMPF1sg} nevnímání_{GENsg} oceán_{ILLsg}
 „Ztratil jsem se v myšlenkách.“
- (115) *Mees vajus mõttese.*
 muž_{NOMsg} padat_{IMPF3sg} myšlenka_{ILLpl}
 „Muž upadl do zamyšlení.“
- (116) *...kui temagi laulu saatel unne suikus* (TK)
 když on/ona -také píseň_{GENsg} doprovázen spánek/sen_{ILLsg} usnout_{IMPF3sg}
 „...když i on za doprovodu písně usnul“
- (117) *...sellesse tuulde ja vihma minna* (TK)
 takový_{ILLsg} vítr_{ILLsg} a dešť_{ILLsg} jít
 „...jít do takového větru a deště“

- (118) *Ta võib haigestuda parandamatusse haigusesse.*
 on/ona_{NOMsg} moct_{3sg} onemocnēt nevylēčitelny_{ILLsg} nemoc_{ILLsg}
 „Může onemocnět nevyléčitelnou chorobou.“

V EKG (1993: 71) se mluví o tom, že použití lokativních adverbialie pro vyjádření situace může mít také význam účelu, času nebo podmínek. EKG (1993: 91–92) také zmiňuje, že mezi lokálním užitím a situačním nelze stanovit přesnou hranici (srov. *ladusime puid ritta* „naskládali jsme polena do řady“).

První dvě věty (113, 114) ukazují použití jinak typicky prostorově vymezených termínů v situačním schématu, přechod mezi místně-časovým a situačním užitím by mohla představovat také věta 117. Věty 115, 116 a 118 jsou pak typičtějším příkladem situačního schématu. V souvislosti s příkladem 118 můžeme podobně jako ve finštině uvažovat o rozšíření ke spojení se slovesem *surema* „zemřít“, srov. *ta suri parandamatusse haigusesse* „zemřel na nevyléčitelnou nemoc“. EKG (1995: 56, 1993: 95) mluví o užití pro určení příčiny. Takové použití illativu je však omezeno právě na tento kontext, jinak se příčina udává s pomocí jiných pádových nebo dalších adverbialních tvarů (srov. EKG 1993: 95). EKG (1993: 72) uvádí spojení slovesa *surema* a illativu ještě v jiném kontextu, a to společně se slovesy zůstávání, zanechání, ztracení se (srov. kapitola 9.4.3), např. *haige suri voodisse ~ voodis* „nemocný zemřel v posteli“. Takový kontext by odpovídal těm uvedeným u finského illativu, kde illativ odkazuje na bod obratu, konec předchozí situace (příklady 44–46). I takto by pak mohlo být motivováno užití illativu se slovesem *surema*, kde je illativ vzhledem ke kontextu přehodnocen jako udávající příčinu. V každém případě se taková užití ve srovnání s finštinou zdají být v síti významů illativu izolovanější, protože (ve srovnání s finštinou) chybí další obdobné příklady.

U finštiny jsme konstatovali blízkost illativního a translativního významu právě u situačního schématu. I v estonštině bychom mohli konstatovat blízkost, srov. např. *ta jäi haigeks*_{TRANSL} „onemocněl“ (stal se / zůstal nemocným), kde translativ vyjadřuje změnu na subjektu (srov. také např. *ta sai kurvaks*_{TRANSL} „zesmutněl“ a *ta sai koju* „dostal se domů“). Illativ i translativ je použitelný např. se slovesem *jagama* „(roz)dělit“, srov. užití illativu ve větě 119 a translativu ve větě 120. Naopak na rozdíl od finštiny pouze illativ je možný u spojení se slovesem *tõlkima* „přeložit/tlumočit“, např. *tõlkima eesti keelde*_{ILL} „přeložit/tlumočit do estonštiny“.

- (119) *Ka need arvutid võiks jagada kahte tüüpi – tööriistad ja mänguasjad.* (TK)
 i tento_{NOMpl} počítač_{NOMpl} moct_{KOND3sg} dělit dva_{ILLsg} typ_{ILLsg} – pracovní nástroje_{NOMpl} a hračky_{NOMpl}
 „I tyto počítače lze dělit do dvou skupin – pracovní nástroje a hračky.“

- (120) *Koostööprojekt on jagatud kolmeks etapiks.* (TK)
 spolupráce-projekt_{NOMsg} být_{3sg} rozdělen tři_{ILLsg} etapa_{ILLsg}
 „Projekt spolupráce je rozdělen do tří etap.“

Analýza výskytů slovesa *jagama* v korpusu ukazuje, že tam, kde se může vyskytovat illativ, je možné použít i translativ (např. *jagama filmid kahte rühma / kaheks rühmaks* „rozdělit filmy do dvou skupin / na dvě skupiny“, *jagama keeli kuuesse kategoriasse / kuueks kategoriaks* „rozdělit jazyky do šesti kategorií“, podobně lze dělit na části, fáze apod.). Translativ se však na rozdíl od illativu používá i při rozdělení na vzájemně se vylučující součásti (např. *projekt jagab ruumid kohvikuplokiks ja teatritsooniks* „projekt dělí prostor na blok kavárny a divadelní zónu“, *maailma ei saa jagada mustaks ja valgeks* „svět nelze dělit na černý a bílý“ apod.). Výskytů s translativem je také celkově více. Taková distribuce by mohla souviset s rozlišením illativu a translativu naznačeným u finštiny tak, že při rozdělení s pomocí illativu lze toto dělení pojmut jako koncepci mluvčího, která příliš nezasahuje do podstaty dělené sféry, u translativu se naopak jedná o vlastnost charakterizující dělenou sféru. Ve výše zmíněných kontextech (rozdělit na části, skupiny) lze pak použít obě koncepce. Podobně jsou na tom také slovesa *jagunema* „dělit se“ a *jaotama* „rozdělit, rozdělovat“.

9.4.7 Schéma „zaměření na cíl“

Také v estonštině se setkáme s použitím illativního adverbialie jako vyžadovaného doplnění některých sloves, srov. např. 121–127:

- (121) *Andrusel tuleks oma tervise huvides investeerida hoopis vabasse aega.* (TK)
 Andrus_{ADES} muset_{KOND3sg} svůj zdraví_{GENsg} v zájmu investovat naopak volný_{ILLsg}
 čas_{ILLsg}
 „Andrus by měl s ohledem na své zdraví spíše investovat do volného času.“
- (122) *Mis puutub eetilisse aspekti, siis see on kahlemata kahepoolne.* (TK)
 co týkat se_{3sg} etický_{ILLsg} aspekt_{ILLsg} tak to být_{3sg} bezpochyby dvoustranný_{NOMsg}
 „Pokud se týká etického aspektu, situace má bezpochyby dvě stránky.“
- (123) *Teise saladused ei puutu ju üldse minusse.* (TK)
 druhý_{GEN} tajemství_{NOMsg} týkat se_{NEG} přece vůbec já_{ILLsg}
 „Cizí tajnosti se mě přece vůbec netýkají.“
- (124) *Nad mõlemad loevad, nad on kiindunud ühte ja samasse asja, kuid see*
 oni oba_{NOMpl} číst_{3pl} oni být_{3pl} zaujat jeden_{ILLsg} a stejný_{ILLsg} věc_{ILLsg} však to
ei lähenda neid kuigivõrd, pigem vastupidi, ehmatav. (TK)
 sblížovat_{NEG} oni_{PART} nějak spíš naopak děsit_{3sg}

„Oba dva čtou, přitahuje je stejná věc, ale to je nesbližuje, spíš naopak, děší je to.“

- (125) *...kiindub pilguga endise korterikaaslase näkku.* (TK)
 zastavit/zaměřit_{3sg} pohled_{KOMITsg} bývalý_{GENsg} spolubydlící_{GENsg} tvář_{ILLsg}
 „...zůstane pohledem na obličejí svého bývalého spolubydlícího.“
- (126) *Ei tohi ometi võtta lastelt seda võimalust sellesse maailma uskuda.* (TK)
 smět_{NEG} přece vzít dítě_{ABLpl} to_{PARTsg} možnost_{PARTsg} ten_{ILLsg} svět_{ILLsg} věřit
 „Člověk by neměl brát dětem možnost věřit v tento svět.“
- (127) *...olin ma temasse kahilemata omamoodi armunud, tema lauludesse,*
 být_{IMPF1sg} já_{NOMsg} on/ona_{ILLsg} bezpochyby svým-způsobem zamilován on/on-
 a_{GENsg} píseň_{ILLpl}
tema häälde, kujutlusse temast, vabadusse, mida ta tundus külvavat enda ümber
 (TK)
 on/ona_{GENsg} hlas_{ILLsg} představa_{ILLsg} on/ona_{ELAT} svoboda_{ILLsg} co_{PARTsg} on/ona-
 NOMsg zdát se_{IMPF3sg} rozsévat_{PARTIC-PART} sebe_{GEN} kolem
 „Byl jsem do něj bezpochyby svým způsobem zamilovaný, do jeho písni,
 do jeho hlasu, do představy o něm, do svobody, kterou se zdál⁸² vytvářet
 kolem sebe.“

Podle EKG (1993: 68) je illativ rekčním adverbiale v případech, kdy jde o objekt duševní činnosti, doplňuje pak slovesa jako *armuma* „zamilovat se“, *kiinduma* „přimknout se, věnovat (pozornost, pohled)“, *suhtuma* „zaujmout postoj“, *süvenema* „ponořit se“, *mõjuma* „ovlivňovat“, *puutuma* „týkat se“ aj. Jedná se o způsob užití illativu, který měl podle některých teorií vést k užití spíše dlouhého illativu (některé z výše uvedených příkladů to popírají), tento druh užití illativu figuroval v rozdělení na dva pády, na illativ a aditiv (srov. kapitola 5.4). Tradičně se pak takové užití často vykládá jako ustálené spojení daných sloves (*uskuma*, *puutuma*, *kiinduma* apod.) s doplněním v illativu. Jistou míru ustálenosti není třeba popírat a v námi zvoleném teoretickém rámci se s takovou možností počítá (můžeme předpokládat jednotky [*uskuma* ..._{ILL}] „věřit v ...“, [*armuma* ..._{ILL}] „zamilovat se do...“, [*mis puutub* ..._{ILL}] „pokud se týká ...“ apod.). Na druhou stranu výše uvedený rozbor naznačuje, že takový způsob užití je umožněn existující sítí významů a je vysvětlitelný s pomocí zobecnění do schémat a sémantických rozšíření v rámci této sítě. Podobně jako u výše rozebíraných finských sloves zde předpokládáme, že

82 Estonská věta by mohla být do češtiny přeložena čtyřmi způsoby – podle toho jaký rod přiřkneme oběma osobám.

součástí procesu profilovaného slovesem je odkaz na cíl/směr (odtud povinnost použít illativní adverbiale).

Návaznost na užití dlouhého illativu spíše než krátkého by eventuálně mohla být jistou pravděpodobností, která je způsobena tím, že v tomto schématu není vztahný bod konstruován jako lokalita schopná pojmout objekt a na pozici vztahného bodu se pak objevují koncepty, jejichž užití jako lokality je nepravděpodobné (např. typicky životné, abstraktní koncepty, osoby). Proto se příliš nevyskytují v illativu v rámci jiných zmíněných schémat (prostorové, části z celku, stavové) a celkově nejsou v illativu frekventované. Malá frekvence illativního tvaru pak u některých deklinačních typů může souviset s užitím illativu s koncovkou *-sse* (tzv. dlouhého illativu). Jedná se pak o sled souvislostí na základě určité míry pravděpodobnosti, nikoli podmínění „určitá slovesa se používají s dlouhým illativem“ nebo dokonce sémantickou distinkci, kde by v daných případech nešlo o illativ.

Tento typ využití pádového tvaru spolu se slovesem je ovšem i mimo popsanou diskusi o estonském dlouhém a krátkém illativu často považován za sémanticky nemotivovaný. Mluví se o rekčním doplnění, spojení konkrétního pádového tvaru se slovesem při použití v daném významu. Argumentem proti hledání sémantické motivace zde může být samotné ustálení a tradice. Vainiková (1995: 155–156) u podobných případů užití vnějších lokálních pádů konstatuje, že a) užití mohlo být ve značné míře ovlivněno vzorem cizích jazyků (např. překládání dativního nepřímého objektu allativem), pak by sémantická motivace musela být společná s jazyky působícími na estonštinu (němčinou a ruštinou), b) v daných konvencích lze pozorovat změny a některá z podobných spojení zjevně nebyla ustálená ještě ve 30. letech 20. století. V této argumentaci je však zásadní, jak chápeme sémantickou motivovanost. Při kategorizaci, tak jak ji pojímá Lakoff (1987), jde o „třetí cestu“ mezi arbitrárností a generovaným předvídatelným členem kategorie, motivace vyplývá z umístění v síti vzájemně propojených významů, ale přítomnost takového člena kategorie (vznik daného sémantického rozšíření nebo schématu) nelze předvídat. Nejedná se rozhodně o motivaci v historickém smyslu, kdy bychom za dobře motivované (oprávněné) užití pádu v daném kontextu považovali takové, u kterého lze ukázat na koreláty v jiných ugrofinských jazycích a předpokládat tak hluboké kořeny daného jevu (úvaha o tomto druhu „motivace“ není v jazykovědě nijak neobvyklá, někdy může být hledání podobného druhu motivace i neuvědomované). Rozšíření sítě významů (např. estonského allativu) působením zvenčí je umožněno sítí existujících užití, nachází své místo v síti významů a zároveň tuto síť přetváří (podobně mluví Jandová o rozšíření a posílení sítě významů českého dativu vlivem němčiny při srovnání s jinými slovanskými jazyky, srov. 1993: 137). Druhá okolnost – proměnlivost daných spojení v čase, např. i v souvislosti s normativním tlakem, pak také nemluví proti motivovanosti v daném smyslu. Jak jsme mohli pozorovat, mnohé pádové významy (např. illativ a translativ ve finštině i v estonštině) mají některé shodné rysy i způsoby užití. Při pojetí, ve kterém

neuvažujeme o souboru distinktivních rysů, který by mohl vzájemně odlišit všechna jejich užití, není takové překrývání překvapivé. Není tak nemožné, že se v průběhu vývoje jazyka rekční doplnění změní. Užití jednoho nebo druhého tvaru je motivováno v rámci jedné nebo druhé sítě významů (která je sama o sobě proměnlivá). Význam pak při použití jednoho nebo druhého pádu pravděpodobně nebude synonymní (např. při užití illativu a translativu ve výše zmíněných příkladech).

Na základě srovnání se seznamem finských sloves, která jsme zařadili pod toto schéma, se zdá, že v estonštině je toto schéma méně výrazně reprezentováno. Výše uvedená slovesa, která jednoznačně preferují illativní doplnění, jsou tak v estonském systému izolovanější než ve finském. Při takovém srovnání se také do určité míry potvrzuje výše zmíněná tendence estonštiny k preferování vnějších lokálních pádů. Můžeme uvést příklady, kdy je illativ v estonštině použitelný, typičtější je ale spojení s allativem: srov. *keskenduma lugemisele*_{ALL}/*õpingutele*_{ALL}/*tõösse*_{ILL}⁸³ „soustředit se na čtení/studium/práci“ (ve fin. se sloveso *keskittyä* v tomto významu použije s illativem), *meeskond sihtis võitu*_{ILL} ~ *võidule*_{ALL} „mužstvo se snažilo o výhru“ (ve finštině by přibližně odpovídalo sloveso *pyrkiiä* s illativem), *temale*_{ALL} ~ *temasse*_{ILL} *ei mõju meelitused* „na něj lichoťky nepůsobí“, ale *mõjub organismile*_{ALL}/*närvidele*_{ALL} „působí na organismus/nervy“ (ve finštině se sloveso *vaikuttaa* „působit“ používá s illativním doplněním). Podobná rozdílnost v preferencích je patrná např. u *vastama küsimustele*_{ALL,pl} (est.) ~ *vastata kysymyksiin*_{ILL,pl} (fin.) „odpovědět na otázky“, *reageerima väikestele muutustele*_{ALL,pl} ~ *reagoida pieniin muutoksiin*_{ILL,pl} „reagovat na malé změny“, *spetsialiseerima maratonijooksule*_{ALL} ~ *erikoistua maratonijuoksuun*_{ILL} „specializovat se na maraton“, srov. také příklady 128 a 129, 130 a 131:

(128) *Tähelepanu koondus vastajale*_{ALL}. (est.)

„Pozornost se soustředila na odpovídajícího.“

(129) *Yleisö kiinnitti huomionsa laulajaan*_{ILL}. (fin.)

„Obecenstvo soustředilo svou pozornost na zpěváka.“

(130) *Miski si viidanud lähenevale katastroofile*_{ALL}. (est.)

„Nic neukazovalo na blížící se katastrofu.“

(131) *Kaikki viittaa pikaiseen devalvaatioon*_{ILL}. (fin.)

„Všechno ukazuje na rychlou devalvací.“

V estonštině může být také vazba konstruována jinak než se směrovým pádem, srov. např. *ta on süüdi surmas*_{INES} ~ *hän on syyllinen murhaan*_{ILL} „je vinen z vraždy“, *põhinema faktidel*_{ADES,pl} ~ *perustua tosiasioidhin*_{ILL,pl} „zakládat se na faktech“, *harjuma*

83 Příklady vybrány podle EKSS.

*olukorraga*_{KOMIT} ~ *tottua tilanteeseen*_{ILL} „zvyknout si na situaci“, *sain temaga*_{KOMIT} *tuttavaks* ~ *tutustuin häneen*_{ILL} „seznámil jsem se s ním“, *ma ei voi sind*_{PART} *usaldada* ~ *en voi luottaa sinuun*_{ILL} „nemůžu se na tebe spolehnout“. Z porovnávaných sloves a jejich možných užití ukazuje preferenci illativního doplnění ještě estonské sloveso *segama* „vměšovat se, zamotat se“, např. *ta segas end meie perekonna asjadesse*_{ILL-pl} „míchal se do věcí naší rodiny“, *ta on seganud mingisse kahtlasse, tumedasse loosse*_{ILL-sg} „je zapleten do nějaké podivné, temné záležitosti“.

V estonštině se také nevyskytuje rozšíření na vyjádření účelu, jaké jsme pozorovali ve finštině. Pokud bychom přeložili výše zmíněné finské příklady do estonštiny, setkáme se s použitím postpoziciční konstrukce nebo allativu: fin. *raha bussilippuun*, est. *raha bussipileti jaoks* („lístek na autobus“), fin. *ratkaisu ongelmaan*, est. *lahendus probleemile* („řešení problému“), fin. *käyttää/tuhlata rahaa vaatteisiin*, est. *kulutada/raisata raha riietele* ~ *riiete peale* („použít/vyhadovat peníze na/za šaty“). Izolovanost výše uvedených sloves, která se obvykle vyskytují s illativním doplněním, tak mohla být faktorem, který přispěl k jejich vnímání jako vymykajících se z jiných illativních významů.

9.4.8 Schéma „část z celku“

I estonština používá elativu a illativu pro koncepci vydělení jednotky z množiny / přiřazení do množiny, srov. použití illativu:

- (132) *Meeskond kuulub kolmandasse, ehk nõrgemasse divisjoni.* (TK)
mužstvo_{NOMsg} patří_{3sg} třetí_{ILLsg} čili slabší_{ILLsg} divize_{ILLsg}
„Tým patří do třetí, tj. slabší divize.“
- (133) *...kes kuulub ka ise haridusministrit nõustavasse komisjoni* (TK)
kdo_{NOMsg} patří_{3sg} taky sám školství-ministr_{GENsg} poradní_{ILLsg} komise_{ILLsg}
„...který sám patří také do poradní komise ministra školství“
- (134) *See maakond lülitus riigi koosseisu hiljem.* (EKSS)
ten_{NOMsg} kraj_{NOMsg} spojit se_{IMPF3sg} stát_{GENsg} sestava_{ILLsg} později
„Ten kraj se připojil ke státnímu celku později.“
- (135) *Kas ma tohin teie seltskonda liituda?* (EKSS)
zda já_{NOMsg} smět_{1sg} vy_{GENsg} společnost_{ILLsg} připojit se
„Smím se připojit k vaší společnosti?“
- (136) *Naiste hääldeesse sekkus aeg-ajalt ühe mehe bass.* (EKSS)
žena_{GENpl} hlas_{ILLpl} zamíchat se_{IMPF3sg} občas jeden_{GENsg} muž_{GENsg} bas_{NOMsg}
„Do ženských hlasů se sem tam vmísil jeden mužský bas.“

V prvních dvou větách (132 a 133) jde jednoznačně o schéma části z celku, třetí (134) a čtvrtou (135) větu bychom mohli interpretovat také jako situační relaci, kde „situace před“ znamená izolovanou existenci, „situace po“ existenci jako součásti v celku. Poslední věta (136) je na interpretaci obtížnější, zařadili jsme ji nicméně pod schéma části z celku. Mohli bychom ji vyhodnotit také jako umístění v komplexní doméně času a percepce zvuku.

9.4.9 Ma-infinitiv

Estonský tvar, který má společné kořeny s finským 3. infinitivem je nazýván ma-infinitiv (takový termín pro finštinu volí také ISK) nebo také supinum. Může nabývat několika pádových forem (např. *sööma*, *söömas*, *söömast*, *söömaks*, *söömata*), z nichž o té první EKG píše, že jde o historickou illativní formu supina, u zbylých pak bez přívlastku *historický* mluví o inessivní, elativní, translativní a abessivní formě supina (EKG 1995: 65–66). Jinde bychom našli i označení této formy za illativní bez kvalifikace (Viitso 2007a: 64). (Důvodem, proč mluvit o historické illativní formě, je pravděpodobně to, že koncovka pádu u této formy, na rozdíl od těch ostatních, zanikla.) Tato illativní forma supina podle EKG (1995: 65) vyjadřuje činnost následující v čase ve vztahu k jiné činnosti (relativní budoucnost). Srov. např.:

(137) *Ta läks sööma.*

on/ona_{NOM} jít_{IMP3sg} jíst_{MAINF-ILL}
„Šel se najíst.“

(138) *Jäin esimesse taksopeatusse ootama.*

zůstat_{IMP1sg} první_{ILLsg} taksík-zastávka_{ILLsg} čekat_{MAINF-ILL}
„Zůstal jsem čekat na první zastávce taxi.“

(139) *Helilooja innustus kirjutama üha uusi lastelaule.* (EKSS)

skladatel_{NOMsg} nadchnout se_{IMP3sg} psát_{MAINF-ILL} stále nový_{PARTpl} dětská-píseň-
PARTpl
„Skladatel se nadchl do psaní dalších dětských písní.“

(140) *Keskendusime kuulama, mida kõneleja räägib.* (EKSS)

soustředit se_{IMP1pl} poslouchat_{MAINF-ILL} co_{PART} řečník_{NOMsg} říkat_{3sg}
„Soustředili jsme se na to, co řečník říká.“

(141) *Harjusin vara tõusma.*

zvyknout si_{IMP1sg} brzo vstávat_{MAINF-ILL}
„Zvykl jsem si brzo vstávat.“

- (142) *Vanemat sundisid tütar abielluma.* (EKSS)
 rodiče nutit_{IMPF3pl} dcera_{PARTsg} vdát se_{MAINF-ILL}
 „Rodiče přinutili dceru se vdát.“

Ma-infinitiv se podle EKG (1993: 252–254) vyskytuje jako vázané (vyžadované) adverbialní doplnění. Za adverbialie místa je považován u následujících skupin sloves: slovesa vyjadřující pohyb, ve spojení s ma-infinitivem pak přesun v prostoru (srov. příkald 143), slovesa vyjadřující inklinaci k činnosti (144), slovesa odkazující k možnosti nebo dostatečnosti (145), kauzativní směrová slovesa (146), kauzativní slovesa (147), slovesa nebo adjektiva vyjadřující vhodnost (148).

- (143) *Ta läks jalutama.* (EKG 1993)
 on/ona jít_{IMPF3sg} chodit/procházet se_{MAINF-ILL}
 „Šel se projít.“
- (144) *Ta kibeles koju minema.*
 on/ona nemít-stání_{IMPF3sg} domů jít_{MAINF-ILL}
 „Chtělo se mu jít domů. (Neměl stání a chtěl domů).“
- (145) *Nad ei pääsenud esietendust vaatama.*
 oni dostat se_{NEG-IMPF} premiéra_{PARTsg} dívat se_{MAINF-ILL}
 „Nedostali se na premiéru.“
- (146) *Ta pani pesu kuivama.*
 on/ona dát_{IMPF3sg} prádlo schnout_{MAINF-ILL}
 „Dal prádlo schnout.“
- (147) *Ta ahvatles mind raamatut ostma.*
 on/ona lákat_{IMPF3sg} já_{PARTsg} kniha_{PARTsg} koupit_{MAINF-ILL}
 „Nalákal mě, abych si knihu koupil.“
- (148) *Peeter on kõlblik väeteenistusse minema.*
 Peeter být_{3sg} schopný služba v armádě_{ILLsg} jít_{MAINF-ILL}
 „Peeter je schopný nastoupit vojenskou službu.“

U prvních čtyř skupin se význam místa většinou kombinuje s finálním významem, u posledních dvou skupin pak místní význam schází, zůstává význam finální. (EKG 1993: 253).

Potenciální rys finálnosti je patrný např. z následujících příkladů (149,150):

- (149) *Kuhu_{ILL} ta läks? Ta läks restorani sööma.*
 „Kam šel? Do restaurace se najíst.“

- (150) *Milleks_{TRANSL} ta restorani läks? Ta läks restorani sööma.*
 „Proč (k čemu) šel do restaurace? Šel do restaurace se najíst.“

Kromě použití jako adverbiale místa EKG (1993: 254) uvádí další možnosti spojení (jako rekčního adverbiale) s kauzativními slovesy a predikáty vyjadřujícími schopnost, připravenost, souhlas, povinnost apod. (např. *olema võimeline/võimetu/küps/valmis* „být schopen/neschopen/zralý/hotov“, *valmistuma* „připravil se“, *kohustuma* „vzít si za povinnost“). Taková užití illativní formy supina pak EKG považuje za vyjadřující finalnost, což je patrné i na tom, že jsou nahraditelná translativem (*ta sunnib mind selleks_{TRANSL}* „nutí mě k tomu“, *ta ei ole sobiv selleks_{TRANSL}* „není na to vhodné“). Finalnost ale nelze přisoudit spojení se slovesy *harjuma* „zvyknout si“ a *õppima* „učit se“, stejně jako dalším spojení s adjektivy nebo substantivy (*abitu* „bezmocný“, *aeglane* „pomalý“, *kiire* „rychlý“, *meister* „mistr“, srov. EKG 1993: 254–255), srov. např.:

- (151) *Kuulujutud on kiired levima.* (EKG 1993)
 historky být_{3pl} rychlý_{NOMpl} šířit se_{MAINF-ILL}
 „Historiky se šíří rychle.“

- (152) *Ta on meister anekdoote rääkima.*
 on/ona být_{3sg} mistr_{NOMsg} anekdota_{PARTpl} vykládat_{MAINF-ILL}
 „Je mistr ve vykládání anekdot.“

Vidíme tak, že kontexty výskytu estonského supina v illativu jsou podobné jako ty, které jsme popsali u finského 3. infinitivu v illativu. Ze sloves vyjadřujících přiměření k činnosti můžeme dále uvést např. *käsutama* „rozkázat“, *kutsuma* „pozvat“, *nõudma* „požadovat“, *paluma* „prosit“, *palkama* „najmout“, *volitama* „zplnomocnit“, *õigustama* „oprávnit“ (srov. EKG 1993: 253, Tauli 1983: 55). Užití se slovesy jako *harjuma* „zvyknout si“, *õpetama* „učit“ i *õppima* „učit se“ jsme výše shrnuli pod schéma „příprava k činnosti“. U spojení adjektiva s ma-infinitivem v illativu můžeme podobně jako ve finštině pozorovat rozšíření na antonyma. Srov. např. možnost navázat ma-infinitivem v illativu na tato adjektiva: *võimeline* „schopný“, *võimetu* „neschopný“, *väle* „rychlý~svižný“, *tõrges* „neochotný“, *hoolas* „pečlivý~snadživý“, *laisk* „líný“, *esimene* „první“ *viimane* „poslední“, např. *ta on laisk kirjale vastama* „je líný odpovědět na dopis“ (srov. Tauli 1983: 221).

Některá použití supina v illativním tvaru pak EKG zařazuje pod slovesné řetězce (*ahelverbid*). Jedná se o takové víceslovné predikáty, kdy finitní tvar dodává situaci vyjádřené infinitivním tvarem modalitu, aspekt, kauzativitu nebo způsob (EKG 1993: 19). Ze spojení se supinem v illativu sem EKG (1993: 20, 258–259) řadí taková, která vyjadřují započetí nebo začátek děje (např. *ta hakkas sööma* „začal jíst“, *laps jäi magama* „dítě usnulo“, *laps puhkes nutma* „dítě se rozplakalo“), a taková spojení s kauzativními slovesy, která vyjadřují zapříčinění děje nebo sta-

vu nebo i způsob zapříčinění (např. *ta pani raadio mängima* „pustil rádio“, *tolm ajab köhima* „prach nutí ke kašláni“, *ta süütas piibu põlema* „zapálil (si) dýmku“). Kromě těchto dvou skupin se vyskytují také taková, kde tvar *minema* nebo *tulema* dodává perfektivitu (*ta viib tooli minema* „odnese židli“, *tulin koolist tulema* „přišel jsem ze školy“).

Spojení slovesa *saama* s ma-infinitivem je pak považováno za perifrastický tvar futura (např. *elu saab seal raske olema* „život tam bude těžký“). Podle EKK (2007: 461–463) se jedná o konstrukci napodobující německé futurum s *werden*, použitelnou spíše pro vyjádření budoucího stavu než aktivní činnosti v budoucnosti. Ve druhém zmíněném kontextu je spíše použitelné sloveso *hakkama* s ma-infinitivem (*hakkan kirja kirjutama* „napíšu dopis / začnu psát dopis“, *hakkan minema* „půjdu“). Tauli (1983: 33–35) řadí spojení slovesa *saama* s ma-infinitivem užívané pro vyjádření budoucnosti k řídkým složeným slovesným tvarům, spojení *hakkama* s ma-infinitivem pak uvádí mezi modálními syntagmaty.

Gramatikalizovaná jsou také spojení slovesa *pidama* s ma-infinitivem. Může se jednat buď o slovesný řetězec s modálním významem (*sa pead minuga kaasa tulema* „musíš jít se mnou“, *tal peaks raha olema* „měl by mít peníze“) nebo o perifrastickou formu kvotativu (*ta pidi olema õnnelik* „měl být šťastný, podle všeho / zřejmě/ prý byl šťastný“). V tomto posledním kontextu se tvar ma-infinitivu může vyskytovat v kombinaci s morfémem impersonálu (*seal pidi iga päev lauldama* „prý se tam každý den zpívalo, mělo se tam každý den zpívat“). (Srov. EKG 1993: 259.)

Tauli (1983: 133) také zmiňuje některé ustálené vazby finitního slovesa s ma-infinitivem, např. *magama jääma* „usnout“ (*ta jäi kohe magama* „ihned usnul“), *kaduma minema* „ztratit se“, *seisma jääma* „zůstat stát“, *hakkama saama* „umět si poradit, zvládnout“.

V estonštině je tak v gramatikách za víceslovné predikáty považována větší řada konstrukcí, v nichž vystupuje ma-infinitiv. Ve finštině jsme zmínili jediný analogický případ, a to futurum s pomocným slovesem *tulla* (konstrukce *tulla tekemään*). Podobné je to také s víceslovnými predikáty, které lze považovat za idiomy (původem illativní forma jména tvoří část predikátu), ve finštině jsme takový výklad zmínili pro případy jako *mennä pieleen ~ myttyyn ~ metsään ~ mönkään* (srov. s. 192). V estonštině bychom se opět setkali s celou řadou spojení, která bychom mohli vyhodnotit obdobným způsobem, průběžně jsme je zmiňovali v kapitole 7.7 (srov. také poznámka č. 16). V obou případech, jak u modálních konstrukcí s ma-infinitivem tak i idiomatických spojení, je obtížné stanovit přesnou hranici, kdy už danou konstrukci nelze považovat za spojení finitního slovesa a illativního tvaru, které získává význam s ohledem na kontext.

9.4.10 Terminativ a postpoziční syntagmata

Síť významů illativu je pak v estonštině chudší o terminativní význam a přenesení do domény škály. Pro tyto účely se používá terminativ, srov. např. *põld ulatus metsani*_{TERM} „pole dosahovalo k lesu“, *temperatuur langes kolme kraadini*_{TERM} „teplota klesla na tři stupně“, *A:st Ü:ni* „od A do Z“, *pealaest*_{ELAT} *jalatallani*_{TERM} ~ *jalatallast*_{ELAT} *pealaeni*_{TERM} „od hlavy k patě“, *kõik Eesti linnad Tallinnast*_{ELAT} *Otepääni*_{TERM} „všechna estonská města od Tallinnu až po Otepää“. Podobně se terminativ užije u časových vyjádření, kde se odkazuje na časové ohraničení: *olen tööl kella kolmeni*_{TERM} „budu v práci do tří“, *olen homseni*_{TERM} *kodust ära* „do zítřka nebudu doma“. Není pak příliš překvapivé, že se nesetkáme ani s užitím illativu pro udání ceny jako je tomu ve finštině (takové užití jsme interpretovali v souvislosti s doménou škály). Užití terminativu lze také podpořit prepozicí *kuni* s terminativním významem „až do“, srov. např. *kuni metsani* „až k lesu“ (srov. také EKG 1993: 76).

V estonštině se také nesetkáme s užitím illativu podpořeným postpozicemi, tam, kde finština používá postpozice *asti/saakka/menessä*, se uplatní terminativ, tam, kde finština používá postpozice *päin*, bychom v estonštině mohli užít postpozice *suunas* s genitivem (samotná postpozice je původem inesivní tvar od *suund* „směr“), např. *laev väljus Inglismaa*_{GEN} *suunas* „loď vyplula směrem k Anglii“.

V estonštině nenajdeme ani užití illativu pro vyjádření způsobu nebo počtu opakování, tj. ta, která by měla ukazovat na někdejší širší rozsah užití illativu ve finštině, než je tomu dnes. Také se nesetkáme s illativem pro ohraničení trvání děje. Mohli bychom to dát do souvislosti s tím, že v estonštině se neobjevuje použití illativu v doméně škály, v souvislosti s ní je možné interpretovat právě finské užití illativu pro udání trvání děje, ceny, způsobu nebo počtu opakování (takto to interpretuje Uusitalo, srov. 1996: 71, 74–75, srov. kapitola 9.2.15).

Síť významů estonského illativu se tak při porovnání s finským illativem jeví jako chudší o některé významy (terminativní užití a užití v doméně škály). Kromě toho se některé uzly této sítě (opět ve srovnání s finštinou) jeví jako méně významné. Jedná se zejména o „zaměření na cíl“, tj. užití se slovesy, u nichž se obvykle mluví o roli illativu jako rekčního adverbiale. Zcela izolované se pak zdá být užití illativu pro vyjádření příčiny (pouze se slovesem *surema*, obdobný kontext se ostatně jako izolovaný jevil i ve finštině). Takové izolované ostrůvky (řídce osídlené regiony) mohou pak být spíše vyhodnoceny jako málo motivované, nebo takové, u nichž se původní motivace ztratila. Je to v souladu s představou, že k abstrahování schémat může nejspíše docházet na základě více obdobných příkladů (v hustě osídlených regionech). Vycházeli jsme zde ze sítě významů konstatované u finského illativu, přičemž se předpokládá, že možnosti rozšíření a vzájemné motivace jsou obdobné. Lze si přirozeně také představit popis, který by se nesnažil opírat o finský vzor. Podobně jako u sítě finského illativu lze konstatovat, že mnohé jevy

by zasluhovaly zkoumání v užší perspektivě. V rozboru polysémie estonského příkladu jsme také častěji zařazovali přechodné případy, které nejsou jednoznačným příkladem jednoho z popisovaných schémat, a obecně poněkud složitější a méně učebnicové věty než ve finské části rozboru. I v tomto ohledu si lze představit detailnější rozbor, než jaký jsme zde uvedli.

9.4.11 Tázací adverbia *Kuhu?* „Kam?“ a *Millesse?* „Do čeho?“

Jako argument pro oddělení konkrétního místního a abstraktnějšího užití illativu se uvádí také odlišnost v tázání se na lokaci pomocí *kuhu* („kam“) a tázání se např. na směřování činnosti sloves jako je *investeerima* („investovat“), *puutuma* („týkat se“), *uskuma* („věřit“) pomocí *millesse* („do čeho“) (srov. Viitso 2007a: 41). Srov. např.:

(153) *Kuhu sa sõidad? Tallinnasse.*
„Kam jedeš? Do Tallinnu.“

(154) *Kuhu ta kuulub? Haridusministrit nõustavasse komisjoni.*
„Kam patří? Do poradní komise ministra školství.“

(155) *Millesse ta usub? Paremasse tulevikku.*
„V co věří? V lepší budoucnost.“

(156) *Millesse on investeeritud? Uuesse tehasesse.*
„Do čeho se investovalo? Do nové továrny.“

Jedná se však zjevně o jev, který se zdaleka netýká jen illativu. Vainiková (1995: 79) zmiňuje, že je dobře známý jev, že na vnější lokální pády se lze v estonštině tázat buď *Kus?* (Kde?), *Kuhu?* (Kam?), *Kust?* (Odkud?), nebo *Millel?* (Kde / na čem / u čeho?), *Millelle?* (Kam / na co / k čemu?), *Millelt?* (Odkud / od čeho?). První zmíněná série má koncovky vnitřních lokálních pádů, druhá koncovky vnějších lokálních pádů a jedná se o formy zájmena *mis* „co“. První zmíněná série je společná pro vnitřní i vnější významy, ale specifikovaná pro otázky k umístění v (třírozměrném fyzickém) prostoru. Podle Tauliho (1983: 310) se formy *kus*, *kuhu*, *kust* používají při tázání se na místo, jinak se použije odpovídající pádová forma zájmena *mis* („co“) nebo *kes* („kdo“). Ve spojení se stejným slovesem záleží na konkrétnosti nebo abstraktnosti illativního určení (*laskus vette* „spadl do vody“ > *kuhu?*, *laskus unistusse* „upadl do zasnění“ > *millesse?*) (Tauli 1983: 310).

Podobná je situace ve finštině, kde lze také na otázku uvozenou tázacími adverbii s koncovkami vnitřních lokálních pádů (*missä* „kde“, *mihin* „kam“, *mistä* „odkud“, odvozených od zájmena *mikä* „co“) odpovědět místním určením ve vnitřním

i vnějším lokálním pádě. Pro jiná než místní užití lze použít forem zájmena *mikä* „co“ nebo *kuka* „kdo“ s koncovkami vnějších lokálních pádů (*millä, miltä, mille, kenellä, keneltä, kenelle*). Pro vnitřní lokální pády ale na rozdíl od estonštiny existuje jen jedna série tázacích adverbíí (*missä, mihin, mistä*). Srov. tázání s pomocí illativních a alativních adverbíí v estonštině (157–160) a ve finštině (161–163):

(157) *Kuhu_{ILL} sa panid sõnaraamatu? Sahltsisse_{ILLsg}/lauale_{ALLsg}/riiulile_{ALLsg}/...*
 „Kam jsi dal slovník? Do zásuvky / na stůl / na polici / ...“

(158) *Millele_{ALL} sa vihjad? Tema kahtlasele käitumisele_{ALL}.*
 „Na co narážíš? Na jeho podezřelé chování.“

(159) *Kellele_{ALL} see on mõeldud? Naistele_{ALL}.*
 „Pro koho je to myšleno? Pro ženy.“

(160) *Kellesse_{ILL} sa rohkem usud, Mihklisse, Indrekusse või Jürisse_{ILL}?*
 „V koho víc věříš, Mihkela, Indreka nebo Jüriho?“

(161) *Mihin_{ILL} he lähtevät? Teatteriin_{ILL}/yliopistolle_{ALL}/kaupahalliin_{ILL}/torille_{ALL}/...*
 „Kam jdou? Do divadla / na univerzitu / do tržnice / na náměstí / ...“

(162) *Kenelle_{ALL} soirit? Isoäidille_{ALL}.*
 „Komu jsi volal? Babičce.“

(163) *Keneen_{ILL} olet matkalla tutustunut? Kahteen suomalaiseen_{ILL}.*
 „S kým ses na cestě seznámil? Se dvěma Finy.“

Zdá se tak, že tázací adverbia v obou jazycích dělí sémantický prostor patřící sféře vnitřních i vnějších lokálních pádů podél jiných linií než těch obvyklých pro jiná adverbiala. Pro tázací adverbia v obou jazycích je např. typické rozlišení ne/životnosti (lexikálně, srov. est. *mis* „co“ a *kes* „kdo“, fin. *mikä* a *kuka*). Kromě toho se zdá, že tázací adverbia také mohou (lexikálně) rozlišovat mezi subpredikáty lokálních pádů, některá tázací adverbia (est. *kuhu*) jsou určena pro tázání se na místo v trojrozměrném prostoru. Na druhou stranu se při „místním“ tázání ignoruje rozlišení na dimenzi vnitřní a vnější, což je pochopitelné vzhledem k tomu, že vztažný bod je u tázacích adverbíí maximálně schematický (je vyžadována jeho specifikace). Vzájemný vztah trajektoru a vztažného bodu v dané dimenzi tak (v této fázi) nelze určit (to lze teprve v odpovědi na otázku, srov. příklady 157 a 161). U jiných, ne tak zjevně místních významů, se lze tázat specifičtěji (srov. příklady 159 a 160, 162 a 163). Jev by vyžadoval hlubší analýzu se zaměřením na všechny lokální pády. Zdá se, že je možné jej vysvětlit s odkazem na specifika užití tázacích adverbíí, s jejichž pomocí můžeme do jisté míry omezit oblast, na kterou se tážeme, zároveň

však není možné ani žádoucí ji specifikovat stejnými způsoby jako u jiných adverbiale. V obou jazycích např. existuje také možnost ptát se pomocí tázacího adverbia *kumb* (est.), *kumpi* (fin.) „který ze dvou“, kdy otázkou omezujeme rozsah zájmu na dvě entity (srov. např. finskou větu *Kummassa kaupungissa kävit viime kesänä, Tukholmassa vai Kööpenhaminassa?* „Které město jsi navštívil loni v létě, Stockholm nebo Kodaň?“). Ze sémantiky tázacích adverbíí (ať už je považujeme za tvary zájmen v lokálních pádech nebo tázací adverbia) tak nemůžeme odvozovat sémantiku jiných adverbiale v lokálních pádech, jedná se o sémanticky specifickou oblast, jejíž vlastnosti nemůžeme zobecňovat pro jmennou deklinaci obecně.

V nástinu sémantiky illativu v obou jazycích jsme se pokusili ukázat, jak se kognitivní gramatika dívá na význam pádů a jak popisuje polysémii. S pomocí pojmů schématu a rozšíření a představy schematické sítě jsme se pokusili ukázat, jak může vypadat zobrazení vztahů mezi subpredikáty polysémické jednotky a jak lze zachytit jejich vzájemnou motivovanost. Podobně jsme postupovali už u rozboru forem illativu. V obou ohledech jsme konstatovali, že abstrahování do schémat je nejpravděpodobnější tam, kde existuje více podobných případů (např. forma illativu ve slabém stupni u finských jmen končících na *-kkA* nebo *-kkO*, nebo také schéma „směřování činnosti“, jehož příkladem je poměrně mnoho finských sloves). Méně motivované se v síti vztahů jeví osamocené, ojedinělé příklady (např. estonský hV-illativ, kauzální způsob užití illativu při vyjádření příčiny smrti). Ani v jednom z jazyků nelze uvažovat o tom, že by se některá podoblast významu přímo spojovala s některými formami, nemůžeme hledat příčinu alomorfie v polysémii nebo naopak. Rozlišení existuje u estonských tázacích adverbíí *kuhu* „kam“ a *millesse* „do čeho“, ale souvisí se specifikami tázacích adverbíí.